

KW-BLP- 549
Fockem- 1955

v.d.S.

11

DROOGMAKING
VAN DE HAARLEMMERMEER
VOORAFGING

DOOR

S. J. FOCKEMA ANDREÆ

MEDEDELINGEN DER KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFD. LETTERKUNDE

NIEUWE REEKS, DEEL 18, No. 15

1955

N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM

WAT ER AAN DE DROOGMAKING VAN DE HAARLEMMERMEER VOORAFGING

DOOR

S. J. FOCKEMA ANDREAE

De besluitvorming van grote organismen omtrent zaken van belang is vanouds het voorwerp van studie der staats- en rechtsgeleerden geweest en de geschiedkunde houdt zich bij voorkeur hiermede bezig. De eersten echter bezien de vraag liefst in abstracto; en de laatsten hebben vanouds voorliefde voor de „grote politiek”: buitenlandse dan wel sociale en economische politiek.

Er kan aanleiding zijn, een bepaald geval dat de gemoederen in Holland ruim twee eeuwen lang heeft bewogen — de droogmaking van de Haarlemmermeer en hetgeen ermede samenhangt — eens ten voeten uit te schilderen. Het geval verdient dit om meer dan één reden. Het betreft een groot werk, dat, openbaar of niet, en al dan niet ten gemenen nutte ondernomen, grote invloed op zijn omgeving moest hebben. Hoe scheidden zich de voorstanders en tegenstanders? Langs welke lijnen zocht men de oplossing? Had de bestaande toestand het vermoeden der juistheid vóór zich — en dienden zij die verandering nastreefden de noodzaak, het nut of althans de onschadelijkheid van het nieuwe te bewijzen? Of werd het streven naar verandering door enig — en zo ja, welk — motief van algemeen belang beheerst van zodanige betekenis, dat *dit* de presumptie te zijnen gunste kon verkrijgen? Welke posities kozen hiertegenover de desbetreffende openbare lichamen? En eindelijk — welke betekenis had te dezen de openbare mening; — of liever, *was* er één openbare mening, of waren er soms verschillende? Waren er leken-meningen en deskundigen-meningen, eensluidend of divergerend? Hoe werd tenslotte het meest-gezaghebbende deskundige inzicht met de wil der gezagsdragers — wetgevers en uitvoerders — gecoördineerd?

Een waterstaatkundige kwestie, gelijk deze, leent zich bij uitstek voor zo'n onderzoek, daar we de materie nog voor ogen hebben en door de continuïteit der natuurlijke factoren de reacties der mensen daartegenover veel beter kunnen toetsen dan waar het gaat om feiten en verhoudingen die zich aan onze contróle onttrekken. Het water is een uitnemend vergelijkingsvlak voor het leren kennen van mensen en menselijke organisaties, naar onderscheid van plaats, tijd en omstandigheden.

En hoewel de mededelingen te dezer plaatse zich niet in de eerste plaats naar praktische behoeften richten, behoeft men zich

toch ook niet te ontveinzen, dat Nederland juist nu voor ingrijpende beslissingen van analoge aard staat: voor het Deltaplan, de kanalisering van de Rijnarmen en wat al niet meer. We zeggen gaarne Burckhardt na, dat het doel der geschiedstudie is: „nicht sowohl klug — für ein andermal — als weise — für immer — zu werden”; is het verwerpelijk, het een met het ander te doen samengaan?

Hoe dit zij, we zullen ons wachten voor het trekken van moraliserende conclusies; en, gelijk toehoorders in Clio's rechtzaal, onthouden we ons van tekenen van goed- of afkeuring. We trachten een zo juist mogelijk exposé der feiten te geven: feiten, die dan voor zich mogen spreken. Hierbij moest, naast volledigheid, ook nog korthed worden betracht, wilde het beeld bevattelijk blijven. Eén hoofdingeling is als vanzelve gegeven; de handeling valt uiteen in drie bedrijven: dat der zeventiende eeuw, 1615–1676; pauze 1676–1720; het bedrijf der achttiende eeuw, 1720–1778; pauze 1778–1807; en eindelijk de actie der negentiende eeuw met 1807 aanvangende, welke, zonder pauze van betekenis, uitloopt op de voltrekking van het werk, van welke gebeurtenis we in dit jaar 1955 het eeuwfeest hebben mogen vieren. Deze kleine studie is een verlate bijdrage tot dat eeuwfeest en hangt in haar wording met de feestviering samen¹⁾.

Er is over de voorgeschiedenis der Haarlemmermeer-droogmaking veel geschreven; vooral in de 19e eeuw, door Van Lynden van Hemmen, Du Tour, Gevers van Endegeest en anderen; en daarna door historisch-geografen en historici der techniek tot heden toe. Van deze vorige schrijvers zal hier op verscheidene punten worden afgeweken, zonder dat op deze afwijkingen de nadruk valt; de thans zoveel gemakkelijker bronnenstudie brengt de onderzoeker tot enigszins andere resultaten dan die vroeger als voldoende mochten gelden. We hopen hen allen te noemen en naar hun werken te verwijzen. Waar echter zo vele namen hierin moeten verschijnen, hebben we een naamlijst met biografische gegevens toegevoegd. Historie der techniek is hier geen hoofddoel; om deze reden volstaan we met een aantal schetskaartjes ter algemene informatie. Aan de hand der bronnen- en literatuuropgaven zal de historicus der techniek zichzelf wel verder helpen.

Met ernst is men over de bedijking en droogmaking van het meer gaan denken in het jaar 1615; en de aanleiding hiertoe was het grote landverlies aan de, nog onbeschermd, zuidoost- en

¹⁾ De schrijver dezes heeft enige medewerking verleend aan de jubileumtentoonstelling te Hoofddorp. Toen het bleek, dat een diepere historische fundering in de opzet daarvan niet paste, is het plan tot een afzonderlijke publicatie daarover geboren.

noordoostoevers. De feiten spraken luide. Groot- en Klein-Burggravenveen (Burgerveen) had van 1606 af geen lasten meer kunnen opbrengen ¹⁾. Rietwijk (Rijk) was in 1597 kerkelijk met Sloten verenigd ²⁾, daar de kerk van Rietwijk gevaar liep te verdwijnen; op Floris Balthasars' kaart van 1610-1615 ³⁾ vindt men nog slechts het kerkhof, zonder kerk, vlak aan het meer. De kerk van het dorp Nieuwerkerk moest in 1615 worden afgebroken ⁴⁾. Zulke feiten spraken tot de verbeelding. Geen wonder, dat de ambachten aan de meerzijde zich met dringende klachten tot de overheid gingen wenden ⁵⁾. Het besef begon levendig te worden, dat dit inwendige gevaar in elk geval bestrijding zou vereisen: door oeververdediging, of wel door droogmaking.

Deze droogmaking zou geen Overheidsonderneming behoeven te zijn. In dergelijke gevallen deden zich geredelijk particuliere gegadigden op, die, bij Staatsoctrooi van tijdelijke belastingvrijdommen en andere faciliteiten verzekerd, het werk op eigen kosten wilden wagen. Een vaste praktijk dienaangaande had zich bij de overheid al sedert jaren ontwikkeld ⁶⁾.

Het eerste verzoek hiertoe, in 1617 bij de Staten in behandeling, ging op de naam van Anthonius de Hooch te Gorinchem en consorten. Hoe komt deze Gorcumse schepen hier? Was hij een stroman, een „Monsieur Topaze”? Niet zonder reden allicht is van de 33 participanten juist deze, uit het verre Gorinchem, naar voren geschoven. Een ander was de Leidse hoogleraar Bontius; doch deze nam ⁷⁾ als onderparticipant, voor de helft van zijn aandeel, zijn stadgenoot Cornelis Sprong aan, die, als Rooms-Katholiek, allicht minder goed op eigen naam kon deelnemen. Zulke participatiecontracten zullen er wel meer zijn geweest.

We kennen waarschijnlijk ook het plan dat aan deze ondernemers voor ogen stond; de ongedateerde kaart van de landmeter Gerbrant

¹⁾ Resolutiën van Rijnland op dat jaar.

²⁾ Accoord op 7 Maart 1597 door de Staten van Holland goedgekeurd. (De hier nog meermalen aan te halen Statenresolutiën zijn gedrukt en o.a. te raadplegen in de Universiteitsbibliotheek te Leiden, in het Algemeen Rijksarchief en de archieven der voorheen stemhebbende Hollandse steden).

³⁾ Deze kaart van Rijnland is, met een inleiding door de schrijver dezes, in 1929 herdrukt.

⁴⁾ Inleiding bij Floris Balthasars' kaart bovengenoemd, bl. 6 noot 3.

⁵⁾ Verbaal der inspectie van 1615, in de band „Resolutien ende Verbaelen”, Rijnlands archief no 1605.

⁶⁾ S. J. Fockema Andreae, Waterschapsorganisatie in Nederland en in den Vreemde, Akademiemededeling 1951, bl. 7 (315) en vlg.; G. de Vries Az., Het Dijks- en Molenbestuur in Holland's Noorderkwartier onder de grafelijke regeering en gedurende de Republiek (A'dam 1876) bl. 397 vlg.

⁷⁾ Origineel contract van 15 Aug. 1617, Gemeente-archief Leiden bibl. pamflet 91325.

Meuss.¹⁾, die anterieur aan Leeghwaters plan van 1629 moet zijn, laat zich het best met de actie van 1617 in verband brengen. In dit, vrij ruwe, plan zijn de Spieringmeer en de Kagermeer buiten de ringdijk gelaten, terwijl voorts langs de hoofdvaart enkele onderbemalingen (?) opvallen. Maar wat de critische beschouwer het meest moet treffen is de totale grootte, door Gerbrant gesteld op 30.000 morgen: veel te groot immers, daar de huidige Haarlemmermeerpolder, de Spieringmeer en de Kagermeer wèl omvattend, niet meer dan ruim 18.000 ha = ruim 21.000 morgen kan halen. Gerbrant zal niet zelf hebben gemeten, doch zich hebben bediend van Floris Balthasars' kaart, die evenwel schetsmatig is en geen nauwkeurige metingen toelaat.

Had deze fout al, bij ontdekking, teleurstelling kunnen opleveren, in de Statenvergadering kwam de aanvraag ook niet verder. Het eerste octrooi-verzoek ²⁾ was een aaneenschakeling van algemeenheden; niets bleek hier van de wijze waarop men in de belangen van Rijnlands boezem en in de scheepvaartbelangen enz. der steden dacht te voorzien. Op het verzoek om opheldering hierover antwoordden de aanvragers, hun geheimen dienaangaande eerst te willen prijs geven nadat ze van de Staten een principiële voorkeurotoezegging zouden hebben bekomen. Weinig engageant! In de Statenvergadering van 18 Maart 1617 is besloten de zaak aan te houden, terwijl enkele stadsbesturen en het hoogheemraadschap Rijnland copie der stukken vroegen. Dit is het laatste wat men van het plan verneemt. Weldra zouden gans andere kwesties alle aandacht opeisen: de drama's van 1618 en 1619 stonden voor de deur. De ongunst van het klimaat is blijkbaar door De Hoogh en consorten gevoeld; zij hebben van verdere aandrang afgezien.

Na een passende rustperiode kwam de nog steeds dringende zaak (het landverlies ging door! ³⁾) weer aan de orde, en nu beter voorbereid. Van deze voorbereiding kan men zich evenwel slechts door combinatie van gegevens een beeld vormen; de geschriften hebben doorgaans een eenzijdig, propagandistisch karakter en de bestuurs-

¹⁾ Gem. arch. Haarlem kaart no 764, getiteld: „Caerte ofte ontwerp van de Haerlemmer Meer, geïntrect ende ontworpen bij Gerbrant Meuss. lantmeter van 't Padt tot Uytgeest residerende . . . ende es groot bevonden ende affgecavelt 30.000 margen Rijnlantse maet". Vgl. afb. 2 hierbij.

²⁾ Dit stuk en het volgende in het archief van Rijnland, no 1577.

³⁾ Hierover: J. C. Ramaer, De Omvang van het Haarlemmermeer en de meren waaruit het ontstaan is, op verschillende tijden vóór de droogmaking (Amsterdam 1892). In dit grondige werk is, zou men menen, de oude legendarische voorstelling o.a. aangaande de grootte van het meer in 1531 afdoend weerlegd. Toch niet afdoende genoeg; in populaire geschriften duikt de oude voorstelling ook nu nog telkens op.

organen plachten destijds de voorbereidingshandelingen nog niet vast te leggen.

Hoe was de situatie? Landverlies moest voorkomen worden: dit was een duidelijk algemeen belang. Landwinst was, ook toen, een aanbevelenswaardige zaak; keer na keer toonden de Staten en ook de lagere overheden, dit te beseffen. Doch dit laatste mocht niet geschieden ten koste van andere belangen. Het boezemgebied waarvan de Haarlemmermeer deel uitmaakte — dat van Rijnland — mocht er niet door achteruit gaan; Leiden en Haarlem dienden hun waterverversing te behouden, Haarlem bovendien de „gecostumeerde vaart”, de geprivilegieerde doorvaart, Amsterdams rechtstreekse verbinding uitsluitende. Men was er bij voorbaat op bedacht, het een met het ander te verbinden.

In het jaar 1629 blijken twee plannen op stapel te staan: de Meer-bedijsing en de Katwijkse uitwatering. Het laatste werd, toen reeds, beschouwd als de noodzakelijke voorwaarde van het eerste.

Voor het droogmakingsplan was nu een nieuwe prospectustekening met toelichting gemaakt, en wel door Leeghwater. Van deze mooie tekening is een exemplaar (er zullen er meer geweest zijn) te Haarlem bewaard ¹⁾. Leeghwaters plan lijkt heel veel op dat van ~~Gherart~~ Meuss. Ook hij sluit de Spieringmeer en de Kagermeer buiten om als boezems te blijven dienen; ook hij ontwerpt een behoorlijke ringvaart door het oude land te graven, om specie voor de ringdijk te krijgen en tevens voor de boezem- en vaartgemeenschap. Hij stelt de te winnen oppervlakte op 20.000 morgen ²⁾ en de omtrek op c. 16.000 roeden. De toelichting wordt aldus aangekondigd: „Hier bij heb ick noch gevoecht een cleyn boecxken ter eeren van alle liefhebbers. Die lust hebben mogen't selve doorlesen ende daer in speculeren. 1629. I.A.L.”

Dit „cleyn boecxken” schijnt toen evenmin gedrukt te zijn als de kaart. We weten echter iets van de inhoud, doordat Cornelis van Assendelft, Rijnlands opziener te Halfweg, het begin gekopieerd heeft onder de titel: „Meer Bouckgen anno 1629 in Maert” ³⁾. En dan volgen enkele paragrafen, die men precies zo in het Haarlemmermeerboek, gelijk het in 1641 voor 't eerst werd gedrukt, terugvindt. Op een tweede blad leest men het volgende: „Anno 1630

¹⁾ Gem. arch. Haarlem kaart no 763: „Caerte ende Voorbereidinge van 't bedijsken ende droochmaken van de Haerlemmer Meer, door Jan Adryaensz. Leechwater, molenmaker van De Rijp, 1629”.

²⁾ Hier steeds Rijnlandse maat; een Rijnlands morgen is ongeveer 6/7 hectare (nauwkeuriger; 600/704 ha). De Rijnlandse roede is 3,77 m; bij benadering is 8 roeden = 30 meter.

³⁾ Arch. Rijnland no 1578; de kopiist noemt zich niet, doch kan uit vergelijking worden afgeleid.

den 8en Septembris. Reeckeninge ende calculacy van 't bedijcken ende droochmaecken van de Haerlemmermeer", ondertekend J.A.L.W., dus weer Leeghwater; ook dit stuk in een kopie van v. Assendelft. Deze raming komt uit op f 2.800.000, of over de 20.000 morgen f 140 per morgen. Een nadere calculatie komt op f 3.000.000, f 150 per morgen¹⁾.

Op dit eerste plan van Leeghwater is, als mogelijkheid, de insluiting ook van de Kagermeer gestippeld aangegeven. Het blijkbaar latere exemplaar der tekening in Rijnlandshuis berustend²⁾ sluit de Kagermeer in.

Niets blijkt er in dit Leeghwaterse plan uit het jaar 1629, van enige voorziening in belangen buiten de ringdijk gelegen. Om dit gebrek, hetwelk zijn plan van 1641 ook, zij 't minder sterk vertoont, is Leeghwater door zijn jongste criticus, De Roever, hard gevallen³⁾. Maar men beschouwe Leeghwaters producten in dit opzicht vooral niet als objectieve technische prestaties, als wetenschappelijk werk. Het zijn propagandageschriften, als zodanig — waarschijnlijk — besteld en betaald. Het was best mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de Staten bij de octrooiverlening aan de concessionarissen verplichtingen zouden opleggen ter voorkoming of opheffing van schade aan anderer belangen; dit lag geheel in de rede en de Staten hadden deze praktijk ten aanzien van de droogmakerijen in Schermerboezem, in Noordholland, tot een — over het algemeen prijzenswaardig — systeem ontwikkeld⁴⁾. Maar was dit zo, dan dienden de aanvragers tot octrooi, als goede zakenlieden, deze eisen af te wachten en niet bij voorbaat met aanbiedingen te komen. Althans in een „prospectus" kwamen zulke aanbiedingen slecht te pas. Doch mede hierdoor is de raming wel optimistisch uitgevallen.

Zoveel is zeker, dat in hetzelfde voorjaar van 1629, toen de droogmakingsplannen herleefden, een actie op gang kwam tot het maken van de boezemuitwatering bij Katwijk — de uitwatering die men in 1570 besloten had te beproeven, waarvan de proef in April 1572 schitterend geslaagd was, doch die, onder de toen juist ingetreden oorlogsomstandigheden, opgegeven had moeten worden⁵⁾.

¹⁾ Zelfde dossier.

²⁾ Deze kaart hangt in de grote zaal van het Gemeenlandshuis te Leiden. Hiernaar afb. 3 hierbij.

³⁾ J. G. de Roever, Jan Adriaenzoon Leeghwater ..., A'dam 1944, hfdst. XVIII-XIX.

⁴⁾ Naast het genoemde boek van De Roever vooral: J. Belonje, Het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland 1544-1944, Wormerveer 1945, bl. 60-85.

⁵⁾ De stukken betr. het plan 1570 zijn het gemakkelijkst te raadplegen

De Katwijkse uitwatering zou Rijnlands boezembeheersing minder afhankelijk maken van het wind-effect op de grote plas en de lozingscapaciteit vergroten. Hiermee kon een belangrijke verbetering ook der doorstroming worden bereikt, vooral indien men tegelijkertijd de inlating van IJselwater te Gouda meer opzettelijk hiertoe zou aanwenden. In opdracht der octrooiverzoekers heeft dan ook Rijnlands landmeter Jan Pietersz. Douw, in 1632, een peiling en waterpassing van Gouda tot de zee te Katwijk verricht ¹⁾.

Een besluit tot het openen der Katwijkse uitwatering ²⁾ viel niet zo voetstoots te nemen. Onder het vorstelijke bewind van 1570 had men de opposanten te boven kunnen komen; de republikeinse staatsorde liet dit thans niet toe; men moest ieders instemming trachten te winnen. En dit lukte niet; de stad Haarlem, van de Katwijker lozing verzwakking der doorstroming vrezend, riep het schrikbeeld op, dat hierdoor „onze goede stad van Haarlem geheel te gronde gericht en erger dan tot een duifhuis zou worden gemaakt” ³⁾. Dit duifhuis-motief zal de geesten in Haarlem nog lang blijven beheersen.

In Leiden waren de geesten verdeeld. Vooreerst vindt men een betoog ⁴⁾, dat aan de Meer-droogmaking wel f 300.000 schoon te verdienen zou zijn; dit voordeel dienden de Leidenaren (d.i. de groep toonaangevende regenten) dan voor zich te verzekeren, want er waren — zegt de memorieschrijver — in Leiden immers veel mensen, die met hun geld geen raad wisten en maar al te graag van deze schone belegging zouden profiteren. Dit is dus een actie gericht tégen het toen aan bod zijnde consortium, dat van Mr Gerard Meerman; M. was in Leiden eerst gekomen door zijn huwelijk met een meisje uit het vermogende geslacht De Bye ⁵⁾; hij hoorde niet tot de toonaangevende Leidenaars en deze konden dit koekoeksei in hun nest blijkbaar kwalijk verdragen.

In een tegenbetoog worden de bezwaren, welke de droogmaking voor de waterhuishouding der stad zou *kunnen* meebrengen, ten breedste uitgemeten ⁶⁾. Ook dit betoog is naamloos; het doet sterk

in de Nieuwe Ned. Jaarboeken 1772 II bl. 1097–1170. Vgl. ons opstel over Jan van Brouhoven in het Leids Jaarboekje 1929/1930, daarvan bl. 87–93; en het opstel van Ir P. de Gruyter in het tijdschrift Weg en Waterbouw 1949, nummers 9 en 10.

¹⁾ Archief Rijnland no 1578.

²⁾ Ter plaatse van het „Mallegat” van 1571–72, bij het eindpunt van de tram.

³⁾ Zie de stukken in: Nieuwe Ned. Jaarboeken 1773 I, bl. 185–208.

⁴⁾ Arch. Rijnland no 1578.

⁵⁾ Vgl. het opstel in De Avondbode van 27 Sept. 1838.

⁶⁾ Arch. Rijnland no 1578.

denken aan Claes Arentsz. Colevelt's boekje ¹⁾ en het zal wel van diens hand zijn.

Colevelt citeert een Tacitus-plaats ²⁾ ten betoge, dat het tegen de natuurlijke orde is, verandering te brengen in de waterhuis-houding. Niet zeer overtuigend voor de Hollander, die moet beseffen, dat het bestaan van zijn land op zulke ingrepen berust; en trouwens ook niet in overeenstemming met Tacitus zelf, die aan de „superstitio” te dezen minder betekenis schijnt toe te kennen dan aan verstandelijke argumenten. Praktische staatsmanswijsheid drukt daarentegen Bacon uit, als hij doet opmerken ³⁾, dat nieuwigheden ook veel tégen hebben; men moet liever een zekere mate van onvolkomenheid in het bestaande verdragen, dan op verandering om haarszelfs wil bedacht zijn.

Een derde betoog van de zijde der octrooiaanvragers ontbreekt niet ⁴⁾. Deze „consideratiën” zijn zeer klemmend. Mèt de lozing te Katwijk en mèt een beter geregelde waterinlating te Gouda zal de verversing evenals de peilbeheersing in de door Meer-droogmaking te verkleinen boezem verbeteren, betoogt men; de Leidse bezwaren zijn grotendeels ingebeeld — of zou „voorgewend” een beter woord zijn? Het blijft althans bevreemdend, de Leidse vroedschap in 1632 te horen uitspreken, dat de Meer-droogmaking 1e de ondergang van Leiden met zich zou brengen, 2e niet dan op aanvraag en ten voordele van Leidens vroedschapsleden tot stand zou mogen komen ⁵⁾. Deze twee leden zijn toch in onderling flagrante tegenpraak; en als het tweede onderdeel ernstig gemeend is, mag men het eerste meer als een staaltje van onderhandelings-retoriek zien.

De tijdgenoten zijn van deze Haarlemmer en Leidse exclamaties voorshands niet erg onder de indruk geweest. Integendeel, in het bestuur van Rijnland begon de behandeling der plannen hierna eerst recht. In 1632 ⁶⁾ had men eerst een plan tot droogmaking van de Spieringmeer alléén terzijde geschoven, om vervolgens, in 1634 ⁷⁾, een commissie in te stellen tot het onderzoeken van de

¹⁾ C. A. Colevelt, *Bedenckingen over het droogmaken van de Haerlemmer ende Leydsche Meer*, Amsterdam 1642.

²⁾ Tacitus, *Annales* I 76, 79. over de Tiber-overstroming van 15 n. Chr. en de daartegen ontworpen maatregelen. Men kan eraan herinneren, dat in 1630 te Delft een Hollandse Tacitus was verschenen; cf. *Oeuvres de C. C. Tacite*, traduites par C. J. F. Panckoucke, 1843, VII p. 426.

³⁾ Fr. Bacon, *Advancement of Learning* (1605), lib. VI ch. III no 40. We weten niet of Bacon hier toen gelezen werd.

⁴⁾ Arch. Rijnland no 1578.

⁵⁾ F. van Mieris, *Handvesten van Leyden*, bl. 709 vlg.

⁶⁾ Res. Rijnland 2 Febr. 1632 (deze en de vervolgens aan te halen resoluties naar tijdsorde in de resolutieboeken ten archieve van Rijnland te vinden).

⁷⁾ Res. Rijnland 23 Febr. 1634.

klachten over het landverlies aan de meeroevers en van de middelen daartegen. Zonder de vertegenwoordigers van Haarlem en Leiden — die deelneming weigerden aan elke discussie die op de droogmaking van het meer betrekking kon hebben — ging de commissie aan 't werk. De kunstmatige oeverbescherming der meerranden verwierp zij, als te kostbaar in verhouding tot de baten. Droogmaking van het meer beval zij aan, doch met gelijktijdige verbetering van Rijnlands boezembeheersing, door de Katwijkse uitwatering, door de waterinlating te Gouda, door een hoge boezem bij de sluizen te Halfweg en eindelijk — het koene plan van Jan Pietersz. Douw ¹⁾ — door een afwatering uit het Spaarne naar de Noordzee ter hoogte van IJmuiden, een afwatering die ook aan Schermerboezem dienstig moest zijn en die zelfs gelegenheid zou bieden vers rivierwater, door Gouda in te laten, via Rijnland op de toen reeds door zout geplaagde Schermerboezem te brengen. „Concept om Suyt- ende Noord-Hollandt in waterlosinge te beneficieeren, oock om Noordhollandt met versch water te ververschen”, heet het plan terecht. Misschien wat al te stoutmoedig voor die tijd; krachtige steun uit het Noorderkwartier had het plan kunnen schragen, maar het blijkt niet, dat deze verleend of zelfs verzocht is. Ter verzoening van de Rijnlandse tegenstellingen ware deze oplossing anders wel dienstig geweest; zij zou immers een krachtige doorstroming van Haarlem kunnen verzekeren en Haarlems bezwaren tegen de (voor Leiden gunstige) Katwijkse uitwatering kunnen opheffen. De steden evenwel wezen iedere verzoeningspoging af; de moeite aangewend door de „agrarische Rijnlanders”, — door mannen als de dijkgraaf Nicolaes van der Boechorst, heer van Wimmenum, en diens zoon Amelis, door de heer van Mathenesse —, al deze moeite bleef vergeefs ²⁾.

Nu zoeken de geïnteresseerden het weer in de publiciteit. Het droogmakingsplan van Jan Bartelszoon Veris verschijnt in kaartvorm; — in twee onderscheiden gravures door Willem van der Laeck en door Daniel van Breen in koper gebracht, en van deze wederom verschillende staten; voorts ook in tekening ³⁾. Veris ziet af van de Katwijkse uitwatering en ook van de nieuwe IJmond; hij wil door een stelsel van vaarten en sluizen de doorstroming en

¹⁾ Archief Rijnland nos 9159-9161; J. P. Amersfoort, Een oud plan van doorgraving van Holland op zijn Smalst, met eenige bijdragen tot de Levensbeschrijving van Jan Pieterszoon Dou (enz.), in: Not. Kon. Inst. van Ingenieurs 1872/73, bl. 42.

²⁾ Res. Rijnland 4 Mei 1634, 3 Mei 1635, 7 Mei 1637, 27 Febr. 1641, 8 Mei 1641, 8 Mei 1642.

³⁾ De gedrukte exx. te vinden in onderscheiden verzamelingen. Een getekend ex. in het archief van Rijnland; een ander in het Gem. arch. Leiden; wellicht nog elders.

de doorvaart ten gunste der steden regelen, en vooral, een grote voorboezem ten noorden van Halfweg scheppen, met een royale schutsluis, alles in verbinding met de wateren van Haarlem. Een goed doordacht plan; „mooi maar zeer kostbaar”, noemt De Roever het terecht. Leeghwaters nadere plan, zoals het nu in het Haerlemmer-Meer-Boeck wordt afgedrukt en zoals het in de volgende drukken ongewijzigd zal blijven is een slap aftreksel van Veris; de hoofdlijnen ervan neemt hij over, maar de voornaamste elementen van het plan tot verbetering van Rijnlands boezem laat hij weg; zijn begroting alleen moet (vrijwel zonder „onvoorzien”) wat hoger worden en komt nu op f 3.600.000 of per morgen f 180. Maar het Leidse tegenbetoog – Colevelts „Bedenkingen”, boven reeds aangehaald, verschijnt thans (1641) ook in druk. En om het schrikbeeld van het landverlies eerst recht voor ogen te stellen, doet men bij Claes Jansz. Visscher in druk verschijnen een kaart, waarin de „oude” toestand (van 1531, zo men zeide) met die van 1591 ¹⁾ en deze wederom met Jan Jansz. Douw’s meting van 1641 worden vergeleken ²⁾).

De octrooiaanvragers wensten de zaak nu eindelijk in de Staten van Holland gebracht te zien, maar hier lag het terrein niet gunstig. Er was al ³⁾ terloops geconstateerd, dat de grote meren om de interessen der steden niet tot bedijking te brengen waren (en men dus voor ’s lands kas hieruit geen profijt te verwachten had). En wat gebeurde er in de Statenzitting van 2 Juli 1642? De notulen verdienen in extenso gelezen te worden:

„Is bij den Raedt-Pensionaris beginnen te lesen seeckere Requeste, op den naem van verscheyde notable Persoonen, Ingesetenen deser Provincie, tenderende omme van hare Edele Groot Mog. te bekomen Octroy, tot bedijckinge van het Grootte Meer, maer de Heeren van Leyden tusschen in spreekende, hebben hare Edele Groot Mog. versocht, ten eynde de requeste ongelesen ter zijden mochte werden geleydt, om verscheyde redenen bij de selve geallegeert, en onder andere, dat het voorsz. Meer de Stadt van Leyden in eygendom was competerende, ende midts dien niet te konnen ghedooghen, dat dienthelven eenigh versoeck soude werden ghedaen; is mede bij de Heeren van Haerlem de lecture van de voorsz.

¹⁾ De kaart van Pieter Bruynss. van dat jaar, thans berustend in het Rijksarchief te Haarlem.

²⁾ Hierover spreekt uitvoerig Ramaer in zijn aangehaald werk, bl. 9–12.

³⁾ Statenres. van 14 Juli 1635, in een rapport over de verhoging van de opbrengst der Grafelijkheidsdomeinen.

requeste ghecontradiceert, uyt redenen van interest, die de voorschreven Stadt werdt ghesustineert dienthalven te hebben. — Waer op zijnde ghedelibereert, is goedtgevonden, dat sonder praejuditie van yemandt de meer-ghemelte requeste ter vergaderinge sal werden gelesen, omme het selve gedaen, ende de redenen van de contradicerende leden ghehoordt zijnde, dienthalven te moghen werden geresolveert ten meesten dienste van den Lande”.

Op 11 Juli 1642 is men dan aan de nadere behandeling toe. Indien de Raadpensionaris Jacob Cats — zelf een ijverig droogmaker — op 2 Juli gehoopt mocht hebben de tegenstanders te verrassen, dit was hem mislukt en de heren waren nu voorbereid. Van de voorzitterstafel werd gesuggereerd, dat Haarlem en Leiden hun bezwaren bij geschrifte zouden inleveren, maar dit weigerden de afgevaardigden dier steden. Het praesidium — let wel, het voorzittende lid werd gevormd door de Ridderschap, waaronder een sterk contingent Rijnlandse hoogheemraden en hoofdingelanden — bracht nu de adressen der meeroeverdorpen over het landverlies met het verzoek om droogmaking in gevoegde behandeling. De pensionaris van Leiden las een lang betoog voor, waarbij 1e weder Leidens eigendom van de meer werd gesteld en 2e de Leidse belangen bij de instandhouding werden betoogd. Haarlem sprak het eerste punt radicaal tegen; Leiden moest zijn eigendomsbewijzen maar eens tonen! Maar ook Haarlem wilde zijn belang doen gelden. Toen nu het praesidium voorstelde, de verzoeken op de gewone wijze aan de Rekenkamer der Domeinen om advies te zenden, werd zulks door Haarlem en Leiden „met grote ernst en scherpe” — notuleert de secretaris, tegen zijn gewoonte — tegengesproken; de zaak moest geheel buiten behandeling blijven; als er *iets* verder in gedaan werd, dan zou Leiden niet tot enige belastingheffing kunnen toestemmen — en men weet, in belastingzaken was bij onze Statenvergaderingen unaniniteit vereist. Met dit échec verdwijnt de zaak vooreerst uit de Statenresoluties.

Mocht men evenwel het landverlies zo maar laten doorgaan? Leiden en Haarlem stelden oeverbescherming voor, waartoe de provincie dan iets zou kunnen bijdragen¹⁾; doch dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland verwierpen dit plan²⁾ als h.i. on-economisch: zij bleven voorstanders van droogmaking, geheel of

1) Een ontwerp hiervoor door Tobias de Muldere en J. van 's-Gravesande, van 1643, vindt men in het gemeente-archief te Leiden (Secretarie 1575-1851, no 8536).

2) Res. Rijnland 6 Jan. 1643.

gedeeltelijk. Na nog twee jaar praten ¹⁾ verdwijnt de zaak van de agenda. De dorpen moesten zichzelf zien te redden en deden het, door oeverwerkjes hier en daar. Tegen de hoge boezemstanden beveiligde men zich meer en meer door inpoldering van boezemland: vele Rijnlandse polders dateren uit de periode 1630-1660 ²⁾. De trekvaartverbindingen Haarlem - Leiden en Amsterdam - Gouda kwamen tot stand: niet door de ringvaarten, zoals Veris had voorgesteld, doch op andere wijze. En — nieuw aspect — het water kreeg ook meer recreatieve betekenis. Gaf niet de Princesse Royale (Mary Stuart, de weduwe van Prins Willem II) het voorbeeld, met haar huis „Fair Hill” op de noordpunt van het tegenwoordige Faljeril ³⁾ in de Kagerplassen? Kon men niet sinds 1648 uit het toen voltooide Gemeenlandshuis Zwanenburg te Halfweg de schitterendste gezichten op IJ en Meer beide genieten? ⁴⁾ Zo had de onbevredegende historie niet alléén maar nadelen.

Na twintig jaar waren de hartstochten van 1642 wat bekoeld; de leidende figuren waren voor een groot deel door anderen, Wittianen, vervangen. Nieuwe noodkreten uit Aalsmeer en andere oeverdorpen hebben de Statenvergadering bereikt; de Gecommitteerde Raden met de bestuurders van Rijnland moeten hierover adviseren. Er is ook nu weer publiciteit; een pleidooi voor droogmaking verschijnt in de vorm van een Kort Vertoog ⁵⁾: een wêlgesteld stuk van blijkbaar goed-geïnformeerde zijde. Te velen in de regentwereld, zegt onze auteur, laten zich leiden door spreuken als: „Die wil wesen bemint, die laet een dingh soo hij het vindt”. Maar hier dient werkelijk iets te geschieden. Oeverbeschermen is wel uitvoerbaar, doch oneconomisch; landwinst is beter. Het is nu de gunstige tijd voor een grote onderneming binnenslands; er heerst vrede en welvaart; risicodragend kapitaal is in genoegzame mate beschikbaar. Leiden en Rijnland alleen kunnen gegronde redenen tegen de droogmaking inbrengen: Leiden het belang der waterverversing, Rijnland dat der boezemverkleining. „Want dat Haerlem ende Amsterdam hier mede in 't spel soude willen komen, ende de chacomite maken ⁶⁾, om soo met haer bangh sien een houbeet tot haer

¹⁾ Res. Rijnland 11 Juni 1643, 1 Nov. 1644, 8 Nov. 1644, 3 Mei 1645.

²⁾ Vgl. ons boekje: Poldernamen in Rijnland (1952), waar alleen het Zuidhollandse deel van Rijnland wordt behandeld.

³⁾ Vermeld in het Morgenboek van Warmond van 1656 (archieff Rijnland) en in een studie door W. J. J. C. Bijleveld.

⁴⁾ Vgl. het schilderij in het Gemeenlandshuis te Leiden.

⁵⁾ Kort Vertoogh aen Haer Ed. Groot-Mogende Mijne Heeren de Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, op de noodtsakelijcke betemminge van de Haerlemmer Meer, z. pl., 1662 (12 bl. in 8°).

⁶⁾ Van sp. chacone, toneeldans; „de chacomite maken” — zich aanstellen?

voordeel te bedingen, soude mijns bedunckens het ghemeen niet ten besten versorgt wesen": het Haarlemmer scheepvaartbelang is wel op te lossen door geregelde diephouding van het Spaarne; en dat een beetje meer of minder waterlozing op het IJ invloed van betekenis zou hebben op de kracht der ebstromen voor Amsterdam en dus op de diephouding van het havengebied dier stad, neemt onze zegsman niet au sérieux. — Dit „bangh sien" van Haarlem en van Amsterdam zullen we een eeuw later wederom tegenkomen.

De waterverversing van Leiden is inderdaad een onloochenbaar belang. Maar Leiden heeft zichzelf in de moeilijkheid gebracht. Deze stad immers heeft de ongebreidelde lozing van alle secreet- en fabrieksvuil op de boezem zelf ingevoerd (nadat ze zich, in 1595, van het waterschapstoezicht had vrijgemaakt¹⁾, mag men erbij voegen); hierdoor onderscheidt Leiden zich ten ongunste van de andere binnenlandse steden en is de grachtvervuiling er ernstiger dan elders. Zestig jaar later zal de in Haarlem opgegroeide Cornelis Velsen evenzeer zijn verwondering uitspreken over dit Leidse verschijnsel. In Haarlem heeft men de secreetlozingen op de grachten in 1708 opnieuw met nadruk verboden²⁾; en dat ook te Amsterdam in dit jaar 1662 de „nachtwerkers" algemene verschijningen waren leert ons Asselijn in zijn „Jan Klaasz. of de Gewaande Dienstmaagd": als immers na de bewuste nacht de buurvrouw in 't ochtendkrieken vraagt of er niet „sonder speulman bruiloft gehouwen" is, antwoordt de moeder, nog onwetend, „die perfumery" gelukkig niet gehad te hebben...

Deze oorsprong van de Leidse misstand is volgens de vertoogschrijver van belang, want, zegt hij, Leiden kan niet verlangen op andermans kosten van dit zelf-veroorzaakte kwaad ontheven te worden. Niemand wil Leiden schaden; doch als men slechts zorgt dat bij de te nemen maatregelen de toestand van Leiden niet ongunstiger wordt, doet men genoeg. Dit is zeer wel mogelijk: door waterinlating of door verbetering van het stelsel van aparte bemaling van stadsdelen door Leiden zelf reeds begonnen.

Wat Rijnland aangaat meent de schrijver te mogen aannemen, dat de waterstand op de door droogmaking verkleinde boezem allicht niet hoger zal worden dan hij ook nu, door opwaaiing, wel kan zijn³⁾. Ter verbetering van de lozing is dan wel wat te doen, b.v.

¹⁾ In artikel I van het Eenendertigjarige Accoord van dat jaar; S. van Leeuwen, Handvesten van Rijnland bl. 328, en elders.

²⁾ Keur van dat jaar, gedr. Bibl. Gem. Arch. Haarlem no 322.

³⁾ Een opgave van 1655 (arch. Rijnl. no 1824) leert, dat de verschillen tussen zomer- en winterstanden toen 24 à 30 duim bedroegen. Het hier gebruikte peilmerk aan de Doelenbrug in Leiden is helaas niet teruggevonden.

door vergroting der sluisopening aan de IJzijde of door het maken van een hoge boezem aldaar. Dit alles is niet onoverkomelijk; men kan dit in bijzonderheden later wel zien, na door de ondervinding te zijn geleerd.

Men moet erkennen: deze pamfletschrijver is een kundig en vreedelievend man, die alle moeite doet de kwesties tot haar ware gedaante en tot redelijke afmetingen terug te brengen, met vermijding van de schrikbeelden, de grote woorden en het klaarblijkelijke eigenbelang.

Maar Leiden nam ook nu de scherpst denkbare positie in. Slechts bij eenstemmigheid zou de vroedschap tot de droogmaking mogen besluiten; hiertoe moesten alle nieuwe leden zich bij hun intrede verbinden. Nu ja, het vervolg heeft getoond dat zo'n besluit ook wel ingetrokken kon worden.

Over het werk der Rijnlandse commissie ad hoc leren de archieven ¹⁾ het volgende. De noodzakelijkheid van *enigerlei* voorziening vooropstellende constateert zij, dat een goede oevervoorziening wel gemaakt kan worden, doch voor niet minder dan f 1.150.000. Voor slechts f 50.000 méér — voor f 1.200.000 — kan men echter het oostelijke gedeelte van het meer — van Oude-Wetering tot Nieuwerkerkerhoek, ongeveer 1/3 van het totale oppervlak — droogmaken; deze partiële droogmaking, zonder de ware of vermeende nadelen der algehele, is dus aanbevelenswaardig. Ook voor dit beperkte plan evenwel zijn Leiden en Haarlem niet te vinden. Leiden zegt, dat er *misschien* over te denken zou zijn als men eerst de Katwijkse uitwatering zou hebben gemaakt en door ondervinding de goede uitwerking daarvan beproefd zou hebben. Inderdaad gaat men het oog weer naar Katwijk richten, wat op een herhaling der positie van 1642 moet uitlopen.

Een kundig en critisch tijdgenoot, Simon van Leeuwen ²⁾, weet ons meer te vertellen dan in de stukken staat ³⁾. Van het bedijkingsplan van 1/3 der oppervlakte bevond men, zegt hij, de kosten zo wijd te gapen, dat daarvoor geen liefhebberij te verwachten was. Nu werd voorgesteld 2/3 van het meer te bedijken: van Oude-Wetering tot Beinsdorp en vandaar tot de hoek aan de oostzijde van het Spaarne (en voorts met uitsluiting van de Spieringmeer, mag men denken). Voor dit plan meende men wel gegadigden te zullen vinden. Bevreesd voor opzetting van de boezem nam men hierbij ook de Katwijkse uitwatering in overweging. Maar de gecommiteerden

¹⁾ Res. Rijnland 3 en 25 Mei 1662; Arch. Rijnl. no 1605; Nieuwe Ned. Jaarb. 1773 I bl. 314 vlg.

²⁾ Over hem vooral: R. Fruin in zijn Verspreide Geschriften VIII bl. 95 vlg.

³⁾ S. v. Leeuwen, *Batavia Illustrata* (1685), bl. 104–105. De beide plannen van 1662/63 geschetst op afb. 1 hierbij.

werden door de Amsterdammers, „om haar bijzondere inzichten”, tegen elkaar opgezet; de commissie komt niet tot een resultaat aangaande de droogmaking en de waterlozing; Amsterdam weet zo veel te weeg te brengen, dat de commissie besluit, tot het bestranden van het meer te adviseren; en dit advies, in de vergadering der Staten gebracht, is aldaar blijven steken.

Het slot van dit verhaal kunnen we controleren; het blijkt juist. Op 15 Maart 1663 brengt de commissie in de Statenvergadering haar rapport uit: tot het maken van paalwerk enz. Maar overwegende, dat de commissie niet eenstemmig was, verzoekt de vergadering haar, zich nader te beraden. Den 12 Dec. 1663 rapporteert de commissie opnieuw, dat alle plannen tot gehele of gedeeltelijke droogmaking behoren te worden geseponerd en aan een zijde gesteld, doch dat oevervoorzieningen dienden te worden gemaakt, waarvoor de provincie een subsidie van f 100.000 zou behoren toe te zeggen. Dit voorstel werd door onderscheiden leden, voor beraad, „overgenomen”; en hierbij is het gebleven.

Is het juist, dat Amsterdam hierin zo'n achterbakse rol heeft gespeeld? Onze Simon, burgemeesterszoon en zelf later vroedschapslid, kon er wel wat van weten. Doch hij schreef dit nádat de „Water-Krijgh” van 1670 de stemming tussen Leiden en Amsterdam had verbitterd.

Amsterdam had bij de onverminderde grootte van Rijnlands-boezem een belang waarvoor het niet openlijk verkoos uit te komen. De verversing der grachten geschiedde — voorzover spuing op het IJ niet mogelijk was — tot 1670 door *inlating* van IJwater, dat dan de Amstel opstuwde en deze, door de openingen in de landscheiding, op Rijnland dreef. Coleveldt constateert reeds, in 1642, dat men dientengevolge aan de Bilderdam 's zomers brak water heeft. Men had er niet veel aandacht aan geschonken, totdat de droge zomer van 1669 ook in de Leidse grachten „brack stinckent water” bracht, gepaard gaande met een hevige malaria-epidemie ¹⁾. Dat de Leidse brouwers ²⁾ hun bedrijfswater uit de gracht haalden en wellicht het dunne bier — naar een toenmalige methode — tot 60 à 80° C. (niet tot 100°) verhitten, maakte de zaak niet beter. De verklaarbare opwinding in Leiden ³⁾ ontladde zich tegen

¹⁾ P. J. Blok, *Geschiedenis eener Hollandsche stad onder de Republiek* (1916), bl. 8. De „slepemde kwaal, die de mensen lang nadat zij weer op de been gekomen waren, aankleefde” (S. v. Leeuwen, *Besgr. v. Leyden*, 1672, bl. 178), moet wel malaria geweest zijn.

²⁾ In tegenstelling tot de Haarlemmers, toen reeds van de Brouwersvaart profiterend.

³⁾ Leidende o.a. tot demping resp. overkluizing van tal van grachtjes; Blok a.w. bl. 11.

Amsterdam als oorzaak der verzouting; de boezemafscheiding, door sluisjes aan de Bilderdam en in het Aarkanaal, werd doorgedreven (1670)¹⁾ en gehandhaafd ook tegen de Amsterdamse pamfletten-campagne²⁾, waarin de IJwater-inlating dier stad eerst frisweg ontkend, doch naderhand toegegeven werd: belangwekkende, doch weinig verheffende propagandalectuur. De niet onschrandere auteur moet ook vaststellen, dat men in Leiden, voor de waterverversing, altijd maar zich blind staart op de Haarlemmermeer; men moest liever eens maatregelen nemen tegen de secreet- en fabriekslozingen³⁾. Hij weet ook iets constructiefs te zeggen: door afsluitingen in de Lage Rijnland kan men 's zomers de doorstroming van Leiden bevorderen⁴⁾ en als inlating van IJselwater in de stad Gouda moeilijkheid zou ondervinden, kan men hiervoor aanwenden „de Oude Alphens”, het oude lozingskanaal van de polders Steekt en Rijnveld, ten oosten dier stad uitmondend⁵⁾. Amsterdam had zijn les geleerd; verversings-waterinlating op de oude wijze had bijna tot overstroming in Amstelland geleid⁶⁾, waarna de Amstelsluis is gelegd en de circulatie van het water binnen de stad is tot stand gebracht. Maar in 1672 dacht men nog van de oorlogsomstandigheden gebruik te maken om een lozing van Amsterdam en Amstelland op Rijnland, bij de Overtoom ditmaal, te verkrijgen⁷⁾. Hier blijkt, dat sinds de afscheiding het Rijnlandse water doorgaans een voet lager was dan het Amstellandse, terwijl de peilen voorheen gelijk plachten te zijn.

Door dit alles was ieder droogmakingsplan voor de Leidenaren geheel taboe geworden. De doorbraak van de Spaarndammerdijk van 1675⁸⁾ had weer een ernstig landverlies aan de meeroevers

¹⁾ Blok alsv.; vgl. de brochures in de volgende noot genoemd.

²⁾ Water-krijg, of Missive geschreven aan een particulier Vriendt, over het sluyten van het water na de Haerlemmer-Meeren; het dammen van de Drecht en Goutse Vaert. In 't jaer 1670. — Water-krijg of een tweede missive geschreven aen een particulier Vriendt, over het sluyten van het water na de Haerlemmer-Meer en Braessem-Meer, en het dammen van de Drecht en Goutse Vaert, 1670. — Water-krijghspræetje tusschen verscheyde Persoonen; of Derde missive aen een particulier Vriend, waer in wort aengewesen 't vervolgh van de Waterkrijgh, en hoe dat Leyden en Amsterdam aen vers water konnen komen. Door een Liefhebber van 't gemeene beste (zich noemende Adam Thomasz. Verduyn). A'dam 1670.

³⁾ Tweede brochure, bl. 13.

⁴⁾ Derde brochure, bl. 28.

⁵⁾ Alsv. bl. 30-31. De oude kaart van Rijnland toont „de oude Alfer sluisvliet” langs de Kittelkade.

⁶⁾ Tweede brochure bl. 15.

⁷⁾ J. Wagenaar, Amsterdam (fol. ed.) I (1760) bl. 652.

⁸⁾ Waardoor de Grote Braak ten oosten van Halfweg is gevormd.

veroorzaakt; nu besloot men in recordtempo tot oeverbescherming ¹⁾, zonder een woord aan droogmaking te verspillen.

De zaken waren ook overigens door de oorlog van 1672 en hetgeen daarmee samenhang sterk gewijzigd; de algemene welvaart des lands had een knak gekregen, men stond voor zware verplichtingen, het zelfvertrouwen was geschokt.

In deze conjunctuur schijnt te zijn gekomen het — uiteraard informele — voorstel van de gemeenschap der Portugese Joden te Amsterdam, het meer droog te maken en ook (mag men aannemen) alle bijkomende kosten te dragen, mits aan haar dan zou worden toegestaan aldaar een Jodenkolonie te vestigen ²⁾, allicht niet zonder verband met de destijds weer oplevende Jodenvervolgingen elders. Het plan is niet tot officiële behandeling gekomen.

Als, enige tijd na de Spaanse Successie-oorlog, Nederland zijn rust hervindt en meer aandacht aan binnenlandse vraagstukken kan wijden, doet ook dit oude zeer zich weer gevoelen.

Het begint hiermede, dat burgemeester Johan van den Bergh, later tevens dijkgraaf van Rijnland, het advies van de destijds ambteloze N. S. Cruquius vraagt over middelen tegen de slechte staat der Leidse grachten. In zijn antwoord van 8 Oct. 1720 ³⁾ bepleit Cruquius de Katwijkse uitwatering. Voor 's-Gravenhage zal hij, enkele jaren later, iets dergelijks voorstellen ⁴⁾.

Cruquius had hierbij niet bepaald over de — met taboes beladene — Meer-droogmaking gesproken. Maar het was duidelijk, dat het een met het ander mocht samengaan. Typisch is het, nu van Leidse zijde (en waarschijnlijk onder de inspiratie van Van den Bergh) een publiciteitscampagne te zien voeren. Visscher's oude kaart van de landverliezen wordt in 1724 door Van der Aa te Leiden, in opdracht van burgemeesteren dier stad, herdrukt; en er verschijnt een heruitgave van Veris' droogmakingsplan ⁵⁾ met enkele amendementen (o.a. een sluis in het Galgewater), die aan Leidse bezwaren en wensen nóg meer tegemoet willen komen. Ook de amateurs gaan

¹⁾ Res. der Staten van Holland 18, 28 en 31 Juli 1676.

²⁾ Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonné, VIII (1765), p. 50; N. G. van Kampen in: Ersch u. Gruber, Allg. Encyclopädie der Wissensch. u. Künste II, 1, 2 (1827), S. 27.

³⁾ Gem. arch. Leiden bibl. no 91326, band van Joh. v. d. Bergh herkomstig.

⁴⁾ In 1722; Th. F. J. A. Dolk, Gesch. v. h. Hoogheemraadschap Delfland (1939), bl. 571.

⁵⁾ Bij Petr. Schenk junior, die van 1720 af optreedt; vgl. Waller, Biogr. Wdbk Nd-Ned. Graveurs (1938), bl. 288.

zich roeren. P. L. Daunis komt met een droogmakingsplan (1726)¹⁾, dat door Rijnlands deskundigen ongunstig wordt beoordeeld: het neemt te veel boezem van Rijnland weg, het voorziet niet in de behoeften van de kleinere boezem, de ramingen zijn te optimistisch, etc. Het plan van de Hoornse beeldhouwer Fred. Sloep²⁾ schijnt het niet tot ambtelijke behandeling gebracht te hebben.

Dijkgraaf Van den Bergh had inmiddels het dagelijks bestuur van Rijnland voor zijn inzichten weten te winnen, tot zo ver, dat in 1726 een conferentie met de Staten-afgevaardigden der belanghebbende steden Haarlem, Leiden en Amsterdam belegd werd³⁾, waarin Rijnlands bestuur aan de stadsafgevaardigden de vraag aldus voorlegde: „ofte haer Ed. Groot Agtb., indien een plan opgesteld werd, in welk men bewijst dat de Haarlemmer ofte Leydsemeer bedijkt en droog gemaakt kan werden, sonder daer door eenige prejuditie aan de navigatie, commercie ofte het welzijn van de respectieve steeden toetebrenge, en dat zodanig droogmaken practicabel en utiel is voor het gemeene land van Holland, alsdan tot dit eynde mede zullen gelieven te concurreeren en voor soo verre in haar is doen effectueeren” — de noodzaak van voorziening tegen het landverlies en de wenselijkheid van landwinst vooropgesteld zijnde. Een goed geformuleerde vraagstelling, waarop de heren van de steden bezwaarlijk met een bot „neen” konden antwoorden; maar dit betekende niet, dat er nu direct een jawoord zou volgen.

Tegenpropaganda ontbrak niet; het oude betoog van Colevelt kwam weer op de markt. Maar hiertegen nam nu Rijnlands jonge landmeter Cornelis Velsen de pen op⁴⁾ en leverde een vertoog, dat inderdaad aantoonde hoezeer het droogmaken practicabel en utiel was, terwijl dit werk zonder prejuditie voor de steden kon geschieden.

De zaak lijkt er gunstig voor te staan. Dat zij nu toch weer vijftien jaar lang blijft rusten, zal wel toegeschreven moeten worden aan de hevige landbouwcrisis, die Nederland omstreeks het jaar 1730 te verduren kreeg⁵⁾ en waarvan Huibert Kornelisz. Poot dichtertlijk heeft getuigd. In zulke omstandigheden landwinst te gaan bepleiten — daarvoor was Johan van den Bergh een tē ervaren staatsman.

¹⁾ Archief Rijnland no 1610 en kaart C 48; gem. arch. Leiden bibl. 91326 (drie brieven van Daunis aan v/d Bergh, 1726).

²⁾ Gem arch. Leiden, Secretarie II no 8556.

³⁾ Res. Rijnland 21 Nov. 1726.

⁴⁾ C. Velsen, Aanmerkingen over den Tegenwoordigen Staat van de Haarlemmer Meer (enz.), twee uitgaven, beide van 1727.

⁵⁾ Hierover bestaan vele verspreide berichten, doch onzes wetens geen samenvattend verhaal.

Maar vergeten zal de zaak niet worden.

Als er gewacht is op een feit dat tot de openbare mening moest spreken, dan heeft de inbraak bij de Sloppenbrug — aan het eind van de Uiterweg onder Aalsmeer — dit feit opgeleverd. Op de kaart van de Meer en omgeving, in 1740 door Rijnland gepubliceerd ¹⁾, was het gevaar, dat de grote plas zich tot de Amstel toe zou invreten, ad oculos gedemonstreerd; en de landmeter verzuimde niet, de verdwenen paalwerken van 1676 — reeds vèr van de oever gelegen — aan te duiden: zó goed had dat middel geholpen!!

Cruquius, inmiddels in Rijnlands dienst overgegaan, droeg het zijne bij door zijn grafische voorstelling van Hollands waterstaat ²⁾, die het nut o.a. van de Katwijkse uitwatering duidelijk moest maken; een nieuw motief hiervoor werd gevonden in de vrees, dat men zonder deze nieuwe lozing de gevolgen ener rivierinundatie niet te boven zou kunnen komen; de winter van 1740 had hiervoor een geduchte schrik opgeleverd. En Meer-droogmaking èn Katwijkse uitwatering, gelijktijdig door Rijnland te ondernemen, dat werd nu de leus. Cruquius, Noppen en Bolstra, de drie deskundigen van Rijnland, maakten het plan met begroting gereed ³⁾; het ontwerp-verzoekschrift aan de Staten — wier instemming men nodig had o.a. voor de belastingvrijdommen — kwam ter tafel ⁴⁾.

„Men zou zig met reden niet wel kunnen verbeelden, dat 'er tegens dusdanige ontwerpen van onderneeminge geene bedenkingen of tegenwerpingen zouden gevallen zijn”, zegt Rijnlands secretaris Diderik van Leyden berustend ⁵⁾. Hieraan ontbrak het dan ook niet.

Een groot verschil met de plannen der 17e eeuw was het, dat nu de droogmaking door het hoogheemraadschap zelf werd voorgesteld. Geen privé-concessionarissen, geen „avonturiers” meer. Het besef had al eerder veld gewonnen, dat de gevaren der binnenlandse wateren op de meest bedreigde punten door openbare middelen bestreden mochten en moesten worden, óók door droogmaking; zo was het de stad Rotterdam, die aan Schielands noordgrens de

¹⁾ Afbeeldinge van Rhijnlands Waterstaat ten opzichte van 't vergrooten der Haarlemmer of Leydse Meer ... door ... Melchior Bolstra, 1740. Te vinden o.a. in de atlas-uitgaven der grote kaart van Rijnland, 3e druk, 1746; en op schutbladen van „van Bruisend water tot Ruisend graan”, Honderd jaar Haarlemmermeer 1855-1955, Haarlem 1955.

²⁾ O.a. te vinden: Tegenw. Staat der Vereen. Nederlanden VI (1746), tegenover bl. 180.

³⁾ Tegenw. Staat alsv. t/o bl. 163, bl. 177-197; in extenso: Nieuwe Ned. Jaarboeken 1773, bl. 385 vlg. Alle stukken van dit tijdvak ook gebundeld: arch. Rld no 1633, arch. Leiden bibl. 91279 en secr. II 8558, Stadsbibl. Haarlem handschr. E 55-59.

⁴⁾ O.a. in arch. Rijnland no 1633.

⁵⁾ Tegenw. Staat alsv. bl. 183. Dat D. v. Leyden de schrijver van dit gedeelte is, blijkt èn uit de inhoud èn uit het voorberigt van deel VII (1749).

Binnenwegse polder had bedijkt en de Wilde Venen herdijkt¹⁾. Hier in Rijnland zou nu het hoogheemraadschap zelf de droogmaking verrichten en daardoor verzekeren, dat alles ten meesten dienste van de waterstaat van het district zou worden ingericht. Dit bracht al dadelijk de discussie op een ander plan.

Maar niet op een gladdere baan! Verhoog volgde op verhoog²⁾. De bezwaren van Haarlem en Leiden leken, in beleefder vormen, treffend op die van een eeuw geleden. En tegenover de superdeskundige, de hoogleraar 's-Gravesande, begaf de wederpartij zich — niet in weerlegging, doch in halsstarrig zwijgen. „Wij weeten niet, dat de handelingen deswegen tot nog toe zijn afgebroken”, schrijft Diderik van Leyden in 1746. Neen, niet afgebroken — dat was het beste wat men nog kon zeggen — toen de Oostenrijkse Successieoorlog uitbrak, die met haar bloedeloze binnenlandse omwenteling ook burgemeester Johan van den Bergh, de grote voorstander van ons plan, ten val bracht³⁾.

Er waren ook nog wel voorstanders van deze, in wezen immers niet-politieke, zaak aan het bewind gebleven of in hoger bewind gekomen. Een hunner was de Raad-pensionaris Pieter Steyn, hoogheemraad van Rijnland, de bevorderaar van onze betere outillage op waterstaatsgebied⁴⁾. Onder invloed van hem en de zijnen werd, na het herstel van de vrede en van de binnenlandse rust, in 1750, besloten de zaak weer op gang te brengen; en wel . . . door Prins Willem de Vierde, de thans tot hoger trap dan ooit gestegen Stadhouder, persoonlijk ervoor te interesseren. Rijnlands delegatie overhandigde aan de Prins de Korte Memorie door Diderik van Leyden opgesteld⁵⁾, met de bijlagen, waar men de merites van het hele geval, met alle argumenten voor en tegen, uiteengezet en overwogen kon vinden. De Prins gaf een politiek, doch welwillend antwoord⁶⁾: hij had het dringende belang der zaak zeer wel begrepen en achtte het gewenst, dat allen die hierbij betrokken waren zich

¹⁾ Tegenw. Staat VI 305, VII bl. 31.

²⁾ Res. Rijnland 17 Aug. 1743, 23 Jan. 24 April, 18 Juni en 6 Juli 1745; Nwe Ned. Jaarboeken 1773 bl. 320 vlg. en 385-418. In 1744 (res. 7 Apr., 2 Mei) is door Rijnland een beloning toegekend aan Dr Conr. Zumbag de Koesfelt voor zijn Korte Schets verhandelende het droogmaken van de Groote Meer . . . (Leiden 1742), waaraan men blijkbaar nog enige propagandistische waarde toekende.

³⁾ Blok, Gesch. Holl. Stad onder de Republiek (1916), bl. 152-163.

⁴⁾ Vgl. ons opstel: „Aan de Wieg van de Rijkswaterstaat” in het Tijdschr. Kon. Ned. Aandr. Genootschap, 1954.

⁵⁾ Res. Rijnland 5 Jan. 1750. De Korte Memorie c.s. in 1750 gedrukt; voorts bij de Res. Holland 16 Oct. 1771 en in de Nwe Ned. Jaarboeken 1773 I bl. 469 vlg., alwaar ten onrechte aan Lulofs toegeschreven.

⁶⁾ Res. Rijnland 23 Jan. 1750.

onverwijld tot besluitvorming zouden bekwamen. Inderdaad gebeurde er wel iets. In Haarlem was het prestige van Pieter Steyn niet zonder invloed. Te Leiden had David van Royen als stadssecretaris in 1741 reeds gerapporteerd en deed het opnieuw, als pensionaris, in dit jaar 1750¹⁾. Hij adviseerde o.a., de beginselbesluiten tégen de droogmaking van 1632 en 1662 in te trekken; in de resolutie van 1632 „straalt vrij wat menselijks door”, zegt hij droogjes, en bovendien moet men toen rijker geweest zijn dan nu in 1750, want aan een droogmakingsonderneming door Leidens vroedschapsleden valt niet te denken. De motieven die in 1632 en 1662 gegolden mogen hebben, „cesseren”. Inderdaad worden nu die oude besluiten ingetrokken ... en daar blijft het weer bij. Het droogmakingsplan wordt tegen het eind van 1750 nog wat herzien, teneinde door insluiting van meer veengrond de opzet rendabeler te maken²⁾. Dan wordt Prins Willem IV ziek; en hij sterft, 22 Oct. 1751; daarmee lagen ook deze plannen terneer.

Een brochure van Amsterdamse inspiratie is in 1751 nog verschenen³⁾. Dan wordt het voor negen jaren weer stil rondom de meren.

Welke zijn de merites der plannen van de Rijnlandse vaklieden uit de jaren 1727, 1742 en 1750?

In al deze plannen wordt voorgesteld het meer droog te maken met uitsluiting van de Spieringmeer en de Kagermeer, dus aan de zuidzijde de ringdijk te leggen over Abbenes en aan de noordzijde een plempdijk van Vijfhuizerhoek tot Nieuwerkerkerhoek; kostbaar dit laatste, doch noodzakelijk, indien men effect van de lozing te Halfweg wil behouden. Een goede ringvaart voorziet in boezemgemeenschap en scheepvaart (op dit punt schoten o.a. de plannen van Daunis en van Zumbag de Koesfelt tekort). Rijnlands boezem wordt dus kleiner, maar niet *te* klein, meent men: niet kleiner dan hij in 1531 was geweest (een abuis uit de fantastische reconstructie-kaart afgeleid). Op de grote boezem is de zomerstand

¹⁾ Gem. arch. Leiden Secr. II 8558-8559; res. Rijnland 4 April en 5 Mei 1750.

²⁾ Res. Rijnland 30 Nov. 1750; arch. Rijnland kaart C 56. Tot dit nadere plan heeft mede geadviseerd de practicus M. Waltman; de kosten werden van f 325 p. morgen terugggebracht tot f 296 per morgen; de droogmakingskosten waren nu geraamd op f 5.470.910 netto, maar dit betrof alléén de eigenlijke droogmaking, niet de bijkomende werken zoals de Katwijkse uitwatering.

³⁾ Brief van een Hollander aan een voornaam Heer, over het bedijken en droogmaken van de Haarlemmer Meer. Amsterdam 1751. Het stuk legt vooral de nadruk op het gevaar van verzanding van het IJ: het is sterk gekant tegen de Katwijkse uitwatering.

2 voet 9 duim onder A.P., de winterstand 11 duim onder A.P.; deze uitersten zullen op de kleine boezem niet overschreden behoeven te worden, daar men de lozing door de Katwijkse uitwatering denkt te verbeteren en de inlating van IJselwater beter hoopt te regelen. Hierdoor zal ook de waterverversing van Leiden verbeteren; ook in Haarlems belang zijn maatregelen te voorzien. Aan een lozing op zee te IJmuiden, gelijk door Jan Pz. Douw gewild, denkt men nu niet; ook niet aan de bemalen voorboezem te Halfweg naar Veris' ontwerp. Duidelijk is het streven, zo min mogelijk ingrijpende veranderingen aan te brengen. De punten waartegen verzet denkbaar zou zijn moesten tot het geringst mogelijke aantal worden teruggebracht; de bezwaren dienden te worden gereduceerd tot de bekende, voor ontzenuwing vatbare: de bezwaren van Haarlemmer en Leidse zijde al vroeger ingebracht.

Is het waar, dat ook in dit stadium een ondergronds verzet van Amsterdam de zaak heeft doen stokken? Een ons onbekende „D.J.” zegt het in een buitenlands werk ¹⁾. Onmogelijk is het niet; we leerden Amsterdam in 1662 reeds kennen en zullen het nog weer ontmoeten. De vrees, „dat de wateren, van de Haarlemmermeer afgesloten, Amsterdam zouden kunnen overstroomden”, klinkt in deze formulering niet zeer waterstaatkundig. Vreesde men misschien, dat bij de een of andere calamiteit Rijnlands boezemwater, tot grote hoogte gestegen, de weg naar Amstelland en Amsterdam zou kiezen? — Tegen zulke zich-niet-openbare redenen was het kwaad vechten. En het prestige dat het Eminente Hoofd, Prins Willem IV, korte tijd had bezeten, ontbrak tijdens Anna's regentschap, terwijl het gezag van de overeenstemming der deskundigen, in 1740–1751 aanwezig, vervolgens op pijnlijke wijze teloor zou gaan.

In 1760 wordt een nieuwe rivieroverstroming ²⁾ te baat genomen als aanleiding, de droogmaking en de Katwijkse uitwatering weer op de baan te brengen. De zaak blijkt ook nu niet te willen vlotten ³⁾. Het moet 1766 worden; dan neemt Prins Willem V het bewind zelf in handen; van hem, die zich, naar de mode dier dagen, voor waterstaatszaken zelf interesseert, ⁴⁾ hoopt men de steun, die tot welslagen kan voeren.

Niet lang te voren was door het ambacht Aalsmeer een dringend request tot de Staten van Holland gericht om voorziening tegen het steeds ernstiger en dreigender watergevaar; het meer was tot dicht aan de kerkdeur genaderd. Hierin gaf zich vooral veel moeite Dirk

¹⁾ Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisoné, VIII (1765), p. 50.

²⁾ Vgl. onze Schets van Zuid-Hollandse Watersnoden in vroeger tijd (1953) bl. 22–23; in dat werkje ook de andere inundaties genoemd.

³⁾ Res. Rijnland 1 en 6 Dec. 1760, Jan. 1761 en 6 Aug. 1764.

Slob, die, reeds schout van het nietige Kudelstaart zijnde, in 1762 ook schout van Aalsmeer werd. Met een dichtstuk, pleidooi vóór droogmaking, had hij zich in 1763 voor het publiek gewaagd ¹⁾. Maar nadat nu de Staten het verzoekschrift in handen hebben gesteld van een commissie uit Gecommitteerde Raden en uit dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland, en nadat het gebleken was dat ook deze commissie, gelijk men zo vaak al vroeger had gedaan, in de droogmaking het beste middel tegen landverlies zag, veranderde Slob van taktiek. Hij richtte zich in April 1765 ²⁾ afzonderlijk tot de heren Van der Lely en Van der Hoeven, de ad hoc aangewezen leden van Gecommitteerde Raden, om te betogen, dat de belangen van Aalsmeer niet op de afloop der eindeloze discussies over de Meer-droogmaking kunnen wachten. „Voorzichtiger en eenvoudiger” ware het, een goede oeververdediging te maken; na dit gedaan te hebben kon men ook aan landwinst denken, door de 8000 morgen grote veenplassen achter Aalsmeer te gaan bedijken en droogmaken, te beginnen met de Westeinderplas. In een brochure van het volgende jaar uitte Slob zich nog nader ³⁾ en betoogde: dat de raming der droogmaking te optimistisch was, dat het gunstige effect der Katwijkse uitwatering te lichtvaardig was aangenomen, enz. Hij begaf zich hiermede wel wat buiten het gebied zijner kundigheden en zag over 't hoofd, dat de afzonderlijke bedijking der plassen in elk geval vrij wat duurder zou moeten zijn dan de Meer-bedijking ⁴⁾; maar van het standpunt der Aalsmeerse belangen bezien, kan men Slob's actie begrijpen en billijken. Hij zou meer invloed hebben dan hij misschien vermoed had.

Er gaat nu een grote commissie van deskundigen aan het werk. Bolstra alleen is van het gezelschap van 1740 overgebleven; Cruquius, Velsen en Noppen zijn overleden; hun opvolgers Engelman, Christ. Brunings en Klinkenberg moeten hun taak overnemen en daarnaast zijn er nog Nolke Iges Hania en B. Ariesz. Goudriaan uit Ameide. Dit zestal komt in 1766, eenstemmig, tot het voorlopige advies, allereerst een goede oeverbeveiliging te maken, met Staatssteun, langs de hele oostelijke oever van het meer en ook langs

¹⁾ De Haarlemmermeer, door Slob (sic), A'dam 1763.

²⁾ Kaart met eigenhandig bijschrift van Slob, gedat. 15 April 1765, kaartverzameling Bodel Nyenhuis (Univ. Bibl. Leiden) port. 23 no 56.

³⁾ D. Slob, Redenen tegen het droogmaaken, en voor het bedwingen der Haarlemmer-Meer, bijzonderlijk aan de kant van Aalsmeer, A'dam 1766.

⁴⁾ Al die plassen, die men op Bolstra's kaart van 1740 nog ziet, zijn in de sedert verlopen twee eeuwen bedijkt en drooggemaakt, behalve juist de Westeinderplas, die ten behoeve van het boezembeheer gehandhaafd is en die thans ook grote recreatieve waarde heeft.

de bedreigde delen der noordelijke oevers ¹⁾. Hiertoe wordt door de Staten besloten ²⁾; de met steen bestorte meeroeverwerken komen tot stand en zij blijken meer afdoende dan de paalbeschoeiingen uit de 17e eeuw.

De oude Lulofs had in zijn advies hiertoe de overweging ingelast ³⁾: „Ik moet onderstellen, dat de projecten, om het grootste gedeelte van het Meer droog te maken, ter zijde zijn gesteld”, maar hij adviseerde, de oeverwerken ten minste zó in te richten, dat zij mettertijd voor het maken van de ringdijk ter droogmaking bruikbaar zouden kunnen zijn. Hij verzweeg de vrees, dat, nu eenmaal de drang van het landverlies zou zijn weggenomen, een krachtige impuls tot droogmaking vervallen zou zijn — een vrees, die in de 17e eeuw immers reeds gegolden had. Dit effect heeft zich maar al te zeer voorgedaan. De Meer-droogmaking was een niet-dringende, academische kwestie geworden, een dankbaar terrein voor deskundigen en amateurs.

Vooreerst kwam de meerderheid der deskundigencommissie — een meerderheid bestaande uit Bolstra, Engelman, Brunings en Hania — nu met een advies ⁴⁾ tegen de droogmaking en tegen de Katwijkse uitwatering. Deze laatste is gevaarlijk, zeggen zij; bovendien rijst er nog een kwestie over de peilwaarnemingen ⁵⁾. Ook in het droogmakingsplan zitten veel onzekerheden, die zij ten breedste uitmeten; de boezembelangen en die van de steden, daarmede verknocht, zijn te teer om er zo mede te experimenteren.

Dit „zwaarmoedige” advies wordt door Van Lynden van Hemmen, in zijn nader aan te halen werk, vooral aan de invloed van Engelman toegeschreven. Het lijkt ons wel waarschijnlijk. Bolstra tenminste kan toch niet van harte zó van zijn vroegere mening zijn afgeweken; Brunings was nog jong; Hania's betekenis is onbepaalbaar. Engelman was een man van betekenis, vooral ook in eigen ogen. Als Medicinae Doctor te Haarlem had hij, door populaire voordrachten over natuurkundige onderwerpen, de grondslag voor de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen helpen leggen ⁶⁾. Hij was een

¹⁾ „Provisioneel Verbaal” van 3 Nov. 1766, afz. gedrukt; Nwe Ned. Jaerboeken 1766 II 619-675, 1190-1214; Res. Staten 12 Dec. 1766.

²⁾ Res. Staten 12 Mrt 1767; Nwe Ned. Jaarb. 1767 I bl. 262; F. W. Conrad, Verspreide Bijdragen, 1849, bl. 179-187.

³⁾ Nwe Ned. Jaerb. 1766 II bl. 646.

⁴⁾ Nwe Ned. Jaarb. 1773 I bl. 503-541.

⁵⁾ Nwe Ned. Jaarb. 1773 I bl. 484 vlg.; vgl. enkele brieven gewisseld tussen Klinkenberg en Lulofs in Kl.'s nalatenschap, archief Kon. Ned. Akademie; vgl. med. Florijn in Verslag 1e openb. verg. 1e kl. Kon. Inst. (1817), bl. 32-33.

⁶⁾ J. A. Bierens de Haan, De Holl. Maatschappij der Wetenschappen 1752-1952 (1952), bl. 3 noot 3.

dergenen, die de in het buitenland opbloeiende hydraulische wetenschap ¹⁾ hier bekend maakten en het strekt hem tot verdienste; doch de vraag mag gesteld worden, of hij daartegenover, bij deze en andere gelegenheden, de eisen der praktische toepassing niet soms uit het oog verloor.

Klinkenberg en Goudriaan tenminste, de afwijkende minderheid der commissie vormende, rekenden zich geenszins verslagen. Zij kwamen met een herzien plan tot droogmaking cum annexis ²⁾, medebrennende: 1e veel wijdere uitwatering te Katwijk, 2e verbinding daarmede door de Warmonder Leede en het huidige Oegstgeesterkanaal, 3e een hoge boezem aan het Noorder-Buitenspaarne en de Mooie Nel insluitend. met een eigen lozing ten oosten van het Spaarndammer Gemeenlandshuis, alles samen kostende f 10.047.887.

Contra-nota's van weerskanten brachten de partijen niet dichter bij elkander ³⁾, zoals te verwachten was geweest; aller deskundigheid stond op het spel. Leve de deskundigheid.

De Hollandsche Maatschappij had inmiddels een prijsvraag ter zake uitgeschreven; het antwoord van D. Meese, de hortulanus uit Franeker, werd bekroond en is gedrukt ⁴⁾. Meese acht de droogmaking „fysisiek onmogelijk” en bepleit dus oeverbescherming. In zijn oppervlakkige verhandeling beroept hij zich op . . . onze kennis Slob, en op Lulofs' verhandeling over het rijzen van de zeespiegel en het zinken der landen ⁵⁾. En Lulofs had zich nog wel kalmerend uitgelaten, tegen de schrikbeelden door l'Epie opgeroepen ⁶⁾. Dat, naar Vondels woorden, „het ergste liefst geloofd” wordt, blijkt ook hier; catastrofale voorspellingen blijken een meeslepennde werking uit te oefenen.

Engelman c.s. konden zich sterk voelen met een brief van Lulofs ⁷⁾. waarin deze gezegd had zich met het hoofdzakelijke van hun „meesterlijk opgestelde” verhoog zeer wel te kunnen conformeren. Anders Lulofs' Leidse opvolger Van de Wijnpersse, die als super-

¹⁾ Men denke aan de werken van Fontano (1696), Steph. Switzer (1729), Bernouilli (1738), Guglielmini (1739), d'Alembert (1752), Lecchi (1765), de Raccolta d'Autori . . . (1765), 9 vol., en de Nuova raccolta (1766).

²⁾ Nwe Ned. Jaarb. 1773 II bl. 865-940; deze stukken, gelijk al de andere, ook afzonderlijk gedrukt. Bij de nota van Klinkenberg-Goudriaan behoren twee grote kaarten van de werken door hen voorgesteld.

³⁾ Nwe Ned. Jaarb. 1774 I bl. 194-298.

⁴⁾ D. Meese, Beantwoording der prijsvraag (enz.), Verhandelingen van de Holl. Mij der Wetenschappen te Haarlem, X 1 (1768) bl. 1-46.

⁵⁾ Verh. alsv. I 56 vlg.

⁶⁾ Z. l'Epie, Onderzoek over de oude en tegenwoordige natuurlijke gesteldheid van Holland . . ., A'dam 1734.

⁷⁾ Afschrift hiervan in Stadsbibl. Haarlem, handschr. E. 59.

deskundige de stukken nu in handen gesteld kreeg; zijn rapport is in hoofdzaak, gelijk Gevers zegt, een aanprijzende beoordeling van Klinkenberg-Goudriaan, maar hij laat de stellingen van Engelman c.s. toch niet onbesproken of onweerlegd. De Staten aanvaardden Van de Wijnperse's memorie¹⁾, doch moesten het besluit uitstellen totdat de Gecommitteerde Raden en dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland geadviseerd zouden hebben. Van deze zijde werd de nota-Van de Wijnperse in handen van Engelman c.s. gesteld met uitnodiging, zich, zo mogelijk, daarmede te conformeren²⁾ en zo nodig een gewijzigd plan tot droogmaking c.s. in te dienen³⁾. Noch het een, noch het ander kwam te voorschijn.

Is de lezer afgemat door dit langwijlige verhaal? Hoe moet het dan niet hun te moede zijn geweest, die, als voorstanders van het grote plan, dit alles hebben moeten meemaken?

Er waren zulke voorstanders en een ervan was Pieter Steyn. Als oudste hoogheemraad brengt hij in de Verenigde vergadering van Rijnland op 5 Mei 1772⁴⁾ met aanbeveling ter tafel een voorstel van de jonge dijkgraaf Van Wassenaar, om tenminste *iets* te doen ter verbetering van Rijnlands gebrekkige waterstaat; en wel datgene waartegen dan misschien het minste bezwaar zou bestaan, nl. het leggen van een vierde sluis te Halfweg, het verruimen van de sluis aan het Penningsveer bij Haarlem en het verwijderen van het Vuilrak tussen het Penningsveer en het Spaarne. Op de beraadslagingen over de Meer-droogmaking kan men niet wachten. „Dit plan, hoe oud ook, hoe dikwils, voor en tegen, door de kundigste en schranderste lieden uitgeplozen, is nog zo vol Gordiaansche knopen; heeft zo veel voor- en tegenstanders; is zo moeyelijk naar de verschillende en tegen malkanderen inloopende belangen te vleyen en te schikken, dat het uit deszelfs aart aan langwijlige deliberatien moet onderhevig zijn, vooral in de vergadering van Hun Ed. Groot Mog., daar de eenparige geneigtheid van de meerderheid tot spoed, de afdoening zo veel niet kan verhaasten, als de tegenstand van eenige weinige leden, dezelve kan vertraagen”. Duidelijke taal! Maar welke waren die enkele weinige leden, die in de Statenvergadering de zaak tegenhielden? Waren het nog Haarlem, Leiden en Amsterdam? Was het Amsterdam alleen? De resoluties bewaren hierover een discreet stilzwijgen; het vervolg kan ons misschien nog iets openbaren. — Men beschikte in Mei

¹⁾ Statenbesl. 16 Oct. 1771; Nwe Ned. Jaarb. 1774 II bl. 750-801.

²⁾ Res. Rijnland, 7 Oct. 1771.

³⁾ Res. Rijnland, 4 Nov. 1771.

⁴⁾ Res. Rijnland, van die dag; ook gedrukt en in onderscheiden verzamelingen te vinden.

1772 reeds over het rapport van Engelman, Brunings en Bolstra over het toen ingebrachte voorstel¹⁾. Het noemt de Meer-droogmaking nog als „voor memorie”, niet finaal afgewezen. Maar de voorgestelde maatregelen, door de rapporteurs trouwens in 1767 reeds aanbevolen, passen in dat grote plan. Maar zou het thans voorgeslagene, zonder de Katwijkse uitwatering, voor Leiden aannemelijk zijn? Deskundigen geven zachtkens toe, dat hun vorige advies *tegen* deze uitwatering misschien wat te „zwaarmoedig” is geweest. Wat de door Klinkenberg en Goudriaan destijds voorgestelde hoge boezem aangaat: zo'n groot complex windmolens is aan bezwaren onderhevig, maar misschien kunnen mettertijd de „vuurmachines” de oplossing brengen; het zal echter verstandig zijn, met het toepassen van de nieuw uitgevondene stoommachines nog wat te wachten, totdat zij meer beproefd zullen zijn ook voor grotere vermogens.

En dan sterft Pieter Steyn (Oct. 1772). Een verlies. Er komt althans ook van de voorgestelde noodsprong niets terecht.

Deskundigen komen van alle kanten, meestal met critiek. Zo C. Redelijkheid in 1772 reeds²⁾. Hij is vol scrupules over de onuitvoerbaarheid, de gevaren, enz. Speciaal wijst hij op het sabotagegevaar bij zo'n kwetsbaar werk³⁾, op de geringere waterverplaatsing in het IJ, die Amsterdam zal schaden⁴⁾, en op het gevaar der daling van de grondwaterstand in Amsterdam⁵⁾. Dan zijn er de „Twee Verhandelingen” te Haarlem in 1772 uitgegeven⁶⁾ en veelal, zonder enige grond, op de naam van Christiaan Brunings gesteld (de eerste verhandelaar moet, blijkens de inhoud, een Haarlemmer „leek” zijn, de tweede zou Engelman *kunnen* zijn), gevolgd door de Derde verhandeling⁷⁾, die de verbinding tussen IJ en Noordzee nader aanprijst: zij helpt Rijnland weliswaar niet, doch verbetert het IJ. Hiertegen dan direct de Amsterdamse stadsambtenaar Pieter Steenstra met zijn Aanmerkingen⁸⁾; 't is wèl te verstaan,

¹⁾ Bij de in de vorige noot aangehaalde resolutie.

²⁾ C. Redelijkheid, Zwarigheden en Bedenkingen tegen het ontwerp van doorgravinge omtrent het dorp Katwijk-Buiten (enz.), A'dam 1772.

³⁾ Alsv. bl. 82.

⁴⁾ Alsv. bl. 86-87.

⁵⁾ Alsv. bl. 90.

⁶⁾ Twee Verhandelingen over de verbetering der ontlastinge van Rhijnlands Boezem-water; en het project der doorgravinge uit het Wijker-Meir naa de Noord-Zee, Haarlem 1772.

⁷⁾ Derde verhandeling over de verbetering der ontlastinge van Rhijnlands Boezem-water; en het project der doorgravinge uit het Wijker-Meir naa de Noord-Zee (enz.), Haarlem 1773.

⁸⁾ Aanmerkingen op de verbetering der ontlasting van Rhijnlands Boezemwater op het Ye, en het project van doorgraving uit de Wijker-

dat het wilde Haarlemmer doorgravingsplan, zonder de voorzorgen en hulpmiddelen door Douw in 1634 voorgelagen, voor Amsterdam geheel onaanvaardbaar moest zijn. Tegen Steenstra wederom de Brief van enige Rhijnlanders ¹⁾, die men, blijkens de inhoud, in of bij Alkemade moet zoeken ²⁾. Hun betoog is, dat de bestaande toestand, na het maken der oeverwerken, best is, alleen een vierde sluis te Halfweg kan nog van nut zijn. De meermolm kan nooit de opslibbing van het IJ veroorzaken, zoals men in Amsterdam beweert, want de IJ-bodem is harde klei, geen veen; de meermolm wordt zeer nuttig gebruikt, de teellanden in Aalsmeer zijn wel 4 voet daarmee opgehoogd en ook te Roelofarendsveen en elders weet men er tuingrond van te maken. Men moet deze voordelen erkennen en niet, terwille van aan Rijnland vreemde belangen, over allerlei andere dingen praten. Is het geoorloofd te veronderstellen, dat ook de meeroeverwerken, waaraan de nabijwonenden goed verdienen, een factor in de beoordeling uitmaakten? Steenstra gaat in het Nabericht op het Vervolg zijner Aanmerkingen ³⁾ vrij hatelijk tegen deze Rijnlanders te keer. Zijn Tweede vervolg ⁴⁾ is iets positiever; hij zegt nu zeer bepaald, dat alle maatregelen, die de lozing te Spaarndam verminderen, schadelijk zijn voor het IJ en daardoor ook voor Rijnland; Rijnland en Amsterdam behoren elkander hierop te vinden. Dat het Amsterdamse stadsvuil, meer en meer ongebreideld op de grachten geloosd en daardoor op het IJ gebracht ⁵⁾, ook wel iets tot het kwaad zou kunnen bijdragen, begint nu te dagen ⁶⁾.

Deze (wie weet?) geïnspireerde (?) vertogen van Redelijkheid en van Steenstra doen Amsterdam kennen als de grote tegenstander van alle Rijnlandse plannen, van alles wat in de precaire toestanden op het IJ ook maar enige verandering zou kunnen brengen. Hetzelfde wat de bekwame anonus van 1662 reeds constateerde.

Meer naar de Noordzee, door een Liefhebber der Waterloopkunde (A'dam 1774). Over de auteur vgl. Nwe Ned. Jaarb. 1778 II bl. 1128.

¹⁾ Brief van eenige Rhijnlanders, aan den schrijver der Aanmerkingen (enz.), Leiden enz., z.j. (1774).

²⁾ De schrijver is kennelijk uit ambtelijk milieu; het zou *kunnen* zijn de secretaris van Alkemade, H. Hollingerus van Lansbergen.

³⁾ Vervolg der Aanmerkingen . . . , behelzende een onderzoek naar den eersten oorsprong van den gebrekkigen toestand van Rhijnlands waterstaat . . . , alsmede van de aansluiting van het Ye . . . Door een Liefhebber (alsv.), A'dam 1774.

⁴⁾ Tweede vervolg der Aanmerkingen . . . , waar in de onderlinge betrekking van de scheepvaart . . . en de verbetering van Rhijnlands waterlozing op het Ye . . . wort aangewezen, door een Liefhebber (alsv.), A'dam 1776.

⁵⁾ Vgl. Wagenaar, A'dam I 723-24.

⁶⁾ Tweede vervolg alsv., bl. 73-74.

Gelijk in 1662 de bijna gelukte voorbereidingen op Amsterdam zijn afgestuit, zo schijnt het ook nu het geval te zijn geweest. Immers de grote tegenstanders van voorheen, Leiden en Haarlem, hadden het verzet opgegeven. Amsterdam alleen was overgebleven; maar het had invloed genoeg om ook alleen deze te doen gelden.

De hoofden in het IJ tegenover Amsterdam zijn gemaakt, conform Steenstra's advies en tegen het advies van Engelman, Brunings en Bolstra, wier plan duurder en slechter heette ¹⁾. Geen gunstig element in de hachelijke verhouding tussen Amsterdam en Rijnland.

De schrijverij gaat door. D. Slob komt betogen ²⁾, dat de verlanding in het IJ, sinds kort zo veel sterker, niet uit de Meer kan komen; hij schrijft haar toe aan rivierslib, sinds de verruiming van de IJsselmond bij Westervoort in sterker mate op de Zuiderzee gebracht. Steenstra natuurlijk daar weer tegen ³⁾, waarbij hij nogmaals gelegenheid vindt te poneren, dat in Amsterdams belang elke verzwakking van uitwatering op het IJ geweerd moet worden ⁴⁾.

Men behoeft niet meer te vragen, hoe het komt, dat na 1772 niets meer is vernomen van het droogmakingsplan, van de Katwijkse uitwatering of zelfs van de noodmaatregelen toen voorgesteld. Men kan enig begrip gevoelen voor de positie van Amsterdam, dat als wereldhaven meer en meer in de knel raakte en daardoor uiterst gevoelig moest zijn voor elk verschijnsel, dat de gesteldheid van de haven ook maar zou *kunnen* schaden.

Moet met deze sombere noot het gordijn vallen ter afsluiting van het bedrijf onzer oude Republiek in deze gewichtige zaak? Was er dan geen verantwoordelijk staatsman, die beseftte, dat hier een misstand was en dat men op andere wijze tot besluitvorming moest zoeken te geraken?

Zo'n staatsman was er, in de persoon van de laatste Raadpensionaris, Van de Spiegel. Hij was niet onberoerd gebleven door de Franse physiocraten en door Adam Smith's wereldveroverende werk ⁵⁾; hij beseftte, dat de Staat op vergroting van het nationale

¹⁾ Nwe Ned. Jaarb. 1778 bl. 979-1178; M. Stuart, *Vad. Hist.* III (1824), bl. 254-55; Noodig Bericht van P. Steenstra . . ., A'dam 1781.

²⁾ D. Slob, *Natuurlijke oorzaaken van de steeds toeneemende slikken in 't Y* (enz.), A'dam (enz.), 1780.

³⁾ *Aanmerkingen van P. Steenstra ter opheldering van het werkje van de heer D. Slob* (enz.), kunnende dienen tot een vervolg der *Aanmerkingen ter verbetering der ontlasting van Rhijnlands Boezemwater in het Ye*, A'dam 1780.

⁴⁾ *Aanmerkingen* alsv., bl. 24.

⁵⁾ Adam Smith, *The Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), Bk V Part III, „of the Expense of Public Works, and Public Institutions”. Nuttige, grote, doch niet-rendabele werken dienen door de Staat te worden gefinancierd, betoogt hij.

vermogen, vermeerdering der productiemiddelen bedacht moest zijn. Hierom was hij voorstander van de droogmaking der waterplassen (en van ons meer dan toch wel in de eerste plaats); het vereiste kapitaal kon voor 's lands rekening worden genomen, of gevonden worden uit een geldlening met Staatsgarantie. Dit zou voor de Staat voordelig zijn, zelfs al mocht de onderneming geen succes opleveren, (want intussen was 't toch werkverruiming geweest, mag men denken). „Misschien vat het iemand na mijn dood nog eens op, en dien man wensch ik van herten gelukkiger tijden en omstandigheden, dan die, waarin mijn Ministerie gevallen is”¹⁾.

Nu was dan de Omwenteling van 1795 daar; en tegelijk het begrijpelijke streven, al datgene waarin de oude Republiek gefaald had beter in te richten. Men wilde zovéél, doch kon vooreerst weinig. Toch werd de bedijking en droogmaking der binnenlandse meren van Staatswege, gelijk Van der Spiegel gewild had, niet achteruit gesteld. Het gewest Holland begon in 1796 met de Nieuwkoopse en Zevenhovense plassen²⁾; wat later volgde de Mijdrechtse droogmakerij³⁾ en weer wat later, onder Koning Willem I reeds, de Zuidplaspolder⁴⁾; Staatsondernemingen alle drie. De Staatsregeling van 1798 bevat een artikel⁵⁾ over de Staatstaak ter zake van rivierverbeteringen en kanalen speciaal ten dienste van ontginningen; dit is, onder Vrede's invloed, „Brabants'” gezien, maar het was de uiting van een algemener beginsel, dat ook op de Haarlemmermeer toegepast zou kunnen worden.

Om hiertoe te geraken moesten eerst enkele prealabele voorwaarden worden vervuld, en dit geschiedde. De doorstroming aan het Penningsveer werd verruimd (1800); de Slaperdijk tussen Spaarndam en Santpoort werd, tegen Amsterdams verzet in, opgehoogd⁶⁾, zodat Rijnlands boezem niet meer door hoge IJwateren

¹⁾ (L. P. v. d. Spiegel), Nadenking van eenen Staatsman wegens zijn Ministerie in Holland, 2e dr., A'dam enz. 1800, bl. 56-58; vgl. W. Bilderdijk, *Gesch. des Vaderlands* uitg. H. Tydeman, dl XII, A'dam 1839, bl. 320 noot 1.

²⁾ L. F. Teixeira de Mattos, *De Waterkeeringen* (enz.) in Zuid-Holland, I 1 (1906) bl. 191-192; d'Alphonse's *Aperçu* (straks aan te halen), p. 50.

³⁾ d'Alphonse t.a.p.; *Vad. Historie* (Vervolg op Wagenaar) 46e dl (1811) bl. 143.

⁴⁾ C. Wiskerke, *De droogmaking van de Zuidplas in Schieland*, in *Ec. Hist. Opstellen* geschreven voor Prof. Dr Z. W. Sneller (1947), bl. 129-152; J. A. Beyerinck in *Verh. Kon. Inst. v. Ingenieurs* 1851/52, bl. 6.

⁵⁾ Add. art. VIII.

⁶⁾ F. W. Conrad, *Verhandeling over den Rhijnlandschen Slaaperdijk* (enz.), Haarlem 1802; v. Leyden v. Westbarendrecht, *Bedenkingen over de verhooging van den Rhijnlandschen slaperdijk*, ('s-Hage en A'dam 1805).

bedreigd zou worden; en vooral kwam nu, in 1804–1807, door het gelukkige initiatief van Twent van Raaphorst, de Katwijkse uitwatering tot stand¹⁾ „onder begunstiging des Konings, doch op kosten van Rijnland”, gelijk Bilderdijs Latijn op de gedenkpenning het fijntjes uitdrukt. Bij de voorbereiding hiertoe had Haarlem's „duifhuis”-theorie van weleer zich nog eens doen gelden; deze these was door de Agent La Pierre nu finaal weerlegd in een even geestig als welgegrond stuk. Zo was men inderdaad onder de nieuwe staatsorden niet zo hulpeloos overgeleverd aan de particuliere inzichten van medebelanghebbenden.

We citeerden daar de namen van Twent van Raaphorst en Van Leyden van Westbarendrecht. Zulke „country squires”, die, al dan niet in Duitsland, „Kameralwissenschaft” gestudeerd hadden, zich kundigheden hadden eigen gemaakt en daarvan deden blijken ook door geschriften, dat is, nu na het opheffen der adelsvoorrechten, een nieuw en opmerkelijk verschijnsel. Nog meerdere gelukkige vertegenwoordigers van dit type zullen we ontmoeten.

Een ander verschijnsel des tijds is het gestegen zelfbewustzijn der deskundigen, vooral nadat zij, onder het Koningschap en het Keizerrijk, in een hiërarchisch kader zijn gebracht. Niet alle benen blijken deze weelde te kunnen dragen.

Twent van Raaphorst heeft, als Directeur-Generaal, later Minister, de droogmakingsplannen weer op gang gebracht, en wel met het oog op een Staatsonderneming²⁾. Arie Blanken Jansz., de ingenieur van de waterstaat in Maasland (ongeveer = Zuid-Holland), maakt het plan (1808); dat Hanegraaff, de landmeter van Rijnland, zijn zwager is³⁾, vergemakkelijkt de samenwerking. Zijn plan⁴⁾ lijkt veel op dat van Klinkenberg-Goudriaan: óók Oegstgeester kanaal, óók hoge boezems aan de IJzijde, óók buitensluiting van de Spieringmeer. Voordat tot de uitvoering besloten is, volgt de inlijving; de intendant d'Alphonse moet uiteraard rapporteren, dat hij het plan om op Staatskosten 17.400 hectaren voor 16.800.000 francs droog te maken erg kostbaar en voorshands onuitvoerbaar vindt⁵⁾. De Conseil Général des Ponts et Chaussées laat zich vooral

¹⁾ A. P. Twent, *Bedenkingen . . .*, 's-Hage 1802; *Vad. Historie* (Vervolg op Wagenaar) 46e dl (1811) bl. 130–142; F. W. Conrad, *Verspr. Bijdr.* bl. 43–55.

²⁾ H. Bonder, *De Archieven van Inspecteurs en Commissies van de Waterstaat in Nederland vóór 1850* (1952), nos 364, 618, 1067–70 en 1100–1102 (we halen de dossiers gemakshalve alle tegelijk aan).

³⁾ Bonder, no 586.

⁴⁾ Naast de kaarten in het Alg. Rijksarchief kan men ook raadplegen de kaart van 1813 in *Gem. arch. Leiden*, prentverz. no 71352.

⁵⁾ *Bijdragen tot de Statistiek van Nederland Nwe volgreeks 1, Eenige*

leiden door Jan Blanken Jansz., Arie's broeder, als Inspecteur Général boven hem geplaatst. Men verwerpt nu de schutsluizen: die geven maar schut- en lekwater (en hierom heeft de Haarlemmermeerpolder bij zijn totstandbrenging geen schutsluizen gekregen!). Men weet de kosten te drukken tot frs 5.608.144 (!). Het zal een particuliere, geconcessioneerde onderneming moeten zijn, met subsidies van Rijnland, van de belanghebbende steden, en van de departementen uit de centimes additionaux. Blanken's medeleden der subcommissie, Liard (uit Chalons-sur-Saône) en Tarbé (uit Lille), zullen zich bij de vaststelling van het rapport, 12 Febr. 1812, wel meest door Blanken hebben laten leiden; Gayant, de secretaris van de Raad, was niet aanwezig¹⁾. Naar de opmerkingen van de Raad moet het plan nu gewijzigd worden. Den 15 Sept. 1813 schrijft de Directeur Général, le comte Molé, aan Jan Blanken, dat hij diens rapporten over de beide te behandelen zaken, t.w. de afsluiting van de Hollandse IJssel en de droogmaking van de Haarlemmermeer, nog niet ontvangen heeft en dat het nu wel te laat zal worden om die zaken in de gewone wintervergadering van de Conseil te behandelen. Maar ten tijde van die vergadering maakten de Hollandse departementen geen deel van Frankrijk meer uit... Zelfs een snel-werkend man als Jan Blanken kon het stormachtige tempo van Napoleons dagen niet bijhouden.

Het plan van 1808-1813 is door de waterstaatsdienst geheel intern behandeld; belanghebbenden zoals Rijnland, de stadsbesturen e.d. zijn er niet in gekend. Geheel in de geest van Blanken, die, zoals Welcker in het licht heeft gesteld²⁾, ook persoonlijk dictatoriale neigingen had en de waterschapsbestuurders e.d. tegelijk vleide en verachtte.

Dit alles maakt het begrijpelijk, dat er na de bevrijding van 1813, na de „herstelde orde van zaken”, niet op het, met dit odium beladen, Waterstaats-plan voortgewerkt kon worden.

Nederland 1813 zag er geheel anders uit dan het Nederland 1794.

Het kreeg nu, als Souverein Vorst en welhaast Koning, een man die het regeren in een Duits vorstendom (Fulda) overeenkomstig de Duitse Kameralwetenschap had geleerd, die op zijn Pools-Sile-

Hoofdstukken uit het *Aperçu sur la Hollande ... par M. d'Alphonse*, 's-Hage 1900, p. 58-59, 215.

¹⁾ Zie de dossiers 364 en 618 van de inventaris Bonder (Alg. Rijksarchief 's-Gravenhage), met gegevens uit de *Almanach Impérial* 1812.

²⁾ J. W. Welcker, *De Noorder Lekdijk Bovendams en de doorsteking van den Zuider Lekdijk bij Culemborg 1803-1813. Eene bijdrage tot de geschiedenis van den Nederlandschen Waterstaat ... 's-Hage 1880*, bl. 16 noot, 71, 89, 97-99, 116-120.

zische bezittingen de landbouw met toewijding had uitgeoefend¹⁾, die de grote werken van binnenlandse kolonisatie in de Pruisisch-Poolse grensgebieden had leren kennen en die zich tijdens zijn regering steeds een ijverig voorstander van grote openbare werken te algemene nutte heeft betoond.

Maar, in de lijn der heersende leer van Smith, mocht de Staat zich alleen bemoeien met die werken van algemeen nut, die onrendabel waren en niet door bijzondere personen of instellingen tot stand gebracht konden worden. Indien de Overheid door zulke werken cultuurgrond aanwon, dan moest zij die grond ten spoedigste aan particulieren verkopen, want middelen van voortbrenging dienden niet in Overheidshand te zijn. Herhaaldelijk hebben de Staten-Generaal dit aan de Regering, die niet ongenegen was tot Staatsbedrijf, ingescherpt²⁾.

De oude tegenstander Amsterdam was nu als zodanig uitgeschakeld; ten eerste had de regering dezer stad niet meer de positie van voorheen, maar ten tweede werd in haar scheepvaartbelangen nu voorzien door het Groot Noordhollands Kanaal, dat grote succes van Jan Blanken³⁾; wat er verderop aan het IJ gebeurde, kon aan Amsterdam voortaan betrekkelijk onverschillig zijn. En bovendien: de Katwijkse uitwatering was er nu eenmaal; hierdoor was ook ten aanzien van Leiden en Haarlem een twistappel van voorheen weggenomen.

En Rijnland? Dit ondervond te dezen de gevolgen van de verbreking der traditie in 1795⁴⁾. Voorheen kon men in het bestuur van Rijnland de krachtigste voorstanders der droogmaking vinden; nu was het er een en al reserve. De droogmaking voor Rijnlands rekening te ondernemen teneinde haar voor Rijnland zo goed mogelijk te bestieren — gelijk men in de 18e eeuw had gewild —, daaraan dacht nu niemand meer. En Engelman c.s. hadden met hun „zwaarmoedig” rapport van 1767 nu, posthuum, meer succes dan bij hun leven; want dit rapport was in een algemeen verspreide

¹⁾ N. Japikse, *De Geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau*, dl II, Den Haag 1938, bl. 190-195.

²⁾ In de inleiding van de voorlopige inventaris der archieven van de domeinbesturen (in het Algemeen Rijksarchief) hebben we dit uitvoerig behandeld.

³⁾ G. Mees, *Hist. Atlas van Noord-Nederland (R'dam 1851-1856)*, Beschrijving der Elfde kaart bl. 5-6. Vreemd is het, dat wij nog altijd een goede historische beschrijving onzer voornaamste waterstaatswerken ontberen. Men vgl. nog: *Het Groot Noordhollandsch Kanaal 1824-1924*, Alkmaar 1924; en: *Beschrijving van de provincie Noordholland behorende bij de Waterstaatskaart*, 's-Hage 1950, bl. 148-151.

⁴⁾ Hierover ons werk: *Het Hoogheemraadschap van Rijnland . . .* (Leiden 1934), bl. 236 vlg.

uitgave gedrukt, terwijl het rapport van 1772, hetwelk dat van 1767 vrijwel inslikte, thans in vergetelheid was geraakt. De droogmaking was een zaak geworden waarover men bij Rijnland niet praatte, zoals blijkt uit het feit, dat men erover kon twisten, of Christiaan Brunings — mede-ondertekenaar van het rapport-1767 en dat van 1772 — een tegenstander der Meer-droogmaking was *gebleven*. Mess zegt in zijn straks aan te halen brochure zeer vinnig, dat Brunings als tegenstander geleefd had en gestorven was; Van Lynden van Hemmen, die hem óók wel gekend had, betwijfelt het, o.a. omdat Brunings immers ook ten aanzien van de Katwijkse uitwatering van inzicht veranderd was; maar geen van beide tegenstanders kan een bewijsmiddel aanvoeren; Brunings had zich over dit punt blijkbaar nooit meer bepaald uitgesproken.

Zo stonden de stukken op het bord, toen een bekwaam en aanzienlijk man, F. G. Baron van Lynden van Hemmen, na zijn aftreden als hoofdadministrateur der Domeinen het initiatief nam aan te tonen, dat de droogmaking op commerciële voet zou kunnen geschieden. Met de bekende Amsterdammer Mr W. F. baron Röell, oud-Minister van Binnenlandse Zaken, en Jhr Mr O. Repelaar van Driel, destijds oud-Directeur-Generaal van de Waterstaat en Publieke Werken verenigde hij zich tot een driemanschap¹⁾, hetwelk in 1819 de aanvankelijke goedkeuring des Konings erlangde, doch met de last, dienaangaande de belangen der hoogheemraadschappen Rijnland en Amstelland in acht te nemen. De vermelding van Amstelland bevreedt hier ietwat; was dit een middel om Amsterdam zijdelings, en in gunstige zin, bij de zaak te betrekken? ter neutralisering mede van het verzet uit Rijnland, dat Van Lynden, blijkens zijn voorbericht, van de aanvang af voorzag?

De pogingen om door een prijsvraag der Hollandsche Maatschappij bevredigende plannen te verkrijgen leverden geen voldoende resultaat op²⁾; en dit bracht dan Van Lynden ertoe, zelf een plan uit te werken en te publiceren. Uiteraard is hij — het moest immers een rendabele onderneming worden — op soberheid bedacht, op beperking vooral der bijkomende werken. Een hoofdpunt hierbij is het, dat hij zich een directe bemaling, via de Halfwegse sluizen, op het IJ denkt, door middel van een aantal kleine stoomgemalen

¹⁾ Dit alles uitvoerig in: F. G. van Lynden van Hemmen, *Verhandeling over de droogmaking van de Haarlemmer-Meer*, 's-Hage en A'dam 1821.

²⁾ Hiertoe behoren de twee publicaties: Jhr Mr J. C. baron Du Tour, *Verhandeling over het Haarlemmer-Meer*, 's-Hage en A'dam 1819, een aanprijzende bespreking; en J. Engelman, *Verhandeling over de droogmaking van het Haarlemmermeer* (enz.), Zutphen 1820; de kaart van een droogmakingsplan in de coll. Bodel Nyenhuis port. 23 no 92 en de niet-voldoende antwoorden bij de Holl. Maatschappij berustende.

in trappen werkende, waarbij de bovenste trap eventueel ook Rijnlands boezem zou kunnen bemalen. Voor Rijnlands belangen nogal bedenkelijk, deze beperking en combinatie; maar het is in Van Lyndens boek allemaal zo aangenaam en aannemelijk voorgesteld en beredeneerd, dat een betere propaganda niet wel denkbaar is.

Rijnlands eerste reactie was, den Koning tijd tot ruimer beraad te verzoeken ¹⁾. Spoedig verschenen er nu twee tegenvertogen uit Rijnlandse hoek. Het ene, de Vrije Gedachten ²⁾, ongetwijfeld van de hand van Rijnlands toenmalige secretaris P. G. Mess ³⁾, is een fel stuk en absoluut afwijzend. Het verhaalt in den brede de teleurstellingen die bij de droogmaking van de Noordplassen waren ondervonden, de hachelijke rentabiliteit van zulke werken; het weidt uit over de ongunstige invloed der droogmakerijen op de gezondheidstoestand, de koortsen die in deze streken plegen te heersen, waar hijzelf de nodige ondervinding van had (heerste toen in Benthuizen en dergelijke dorpen de malaria? mag men vragen; was er dan brak water, waarin de malariamug pleegt te leven?); — en het wijst uiteraard op de onvoldoende voorzieningen in Rijnlands boezembelangen zoals door Van Lynden voorgesteld. Van Lynden liet zijn antwoord hierop ⁴⁾ niet lang wachten.

In opdracht van het bestuur van Rijnland leverde de Leidse hoogleraar Jacob de Gelder zijn memorie, die alda in boekvorm is verschenen ⁵⁾ en door Rijnland aan de Koning overgelegd ⁶⁾. De Gelder heeft veel detailcritiek op de redeneringen en conclusies van Van Lynden, maar zijn eindbetoog is niet zó afwijzend als dat der Vrije Gedachten. Het komt hierop neer: de eisen die ter voorziening in Rijnlands boezembelangen tijdens en na de droogmaking gesteld moeten worden kunnen niet limitatief vooraf worden geformuleerd; het kan tegenvallen (en *zal* waarschijnlijk tegenvallen, vindt De

¹⁾ Not. Dijkgr. en Hoogh. 28 April 1821; not. Ver. verg. 10 Sept. 1821.

²⁾ Vrije Gedachten van een ingeland van Rijnland over de verhandeling (enz.), Leyden 1821.

³⁾ De schrijver blijkt alle retroacta te kennen (wat v. Lynden niet onopgemerkt liet); dit was aan iemand buiten ambtelijk verband haast niet mogelijk. Hij heeft op een veendorp gewoond en kent de financiën van Benthuizen precies: Mess was secretaris van dat dorp geweest. In de bibliotheek-catalogi ziet men tegenwoordig de Vrije Gedachten aan J. de Gelder toegeschreven, maar dit is een ongegronde gissing.

⁴⁾ F. G. baron van Lynden van Hemmen, Antwoord op de vrije gedachten van een ingeland van Rijnland, 's-Hage en A'dam 1821.

⁵⁾ Memorie van den Hoogleraar Jacob de Gelder, overgegeven aan het Hoogheemraadschap van Rijnland, behelzende deszelfs consideratie over het ontwerp van den Heer Baron van Lynden van Hemmen, strekkende tot droogmaking van de Haarlemmermeer, Leyden 1821.

⁶⁾ Res. Rijnland 10 Sept., 1 Oct. en 28 Dec. 1821.

Gelder); men moet zekerheid hebben, dat de ondernemer der droogmaking dan aan de alsnog blijkende eisen zal voldoen; deze zekerheid is van een concessionaris (die immers vooraf moet weten waaraan hij toe is) niet te verwachten of te verlangen; en hierom is 't verkieselijk, dat, als er dan wordt drooggemaakt, de Staat het zal doen. In de 18e eeuw had men om dezelfde reden uitvoering door Rijnland zelf verkozen; maar dit „was er nu niet meer bij”.

De Gelder had in het gevoel zijner professorale meerwaardigheid zijn tegenstander, die aanvankelijk weinig vertoon van geleerdheid aan den dag had gelegd, onderschat. Van Lynden neemt hem in zijn tegenvertoog ¹⁾ danig onder handen; en De Gelders tweede vertoog hiertegen maakt een slappe indruk. Maar dit zou het publiek niet bereiken. De Gelder zag zich genoopt te verklaren ²⁾, „dat hij het voor zijn personeel belang hoogst gevaarlijk beschouwde, dat... dit geheele stuk in het licht kwam, vermits van zoo iets welligt zou kunnen afhangen het verlies van zijn geheel bestaan”. Meneer, u is Staatsambtenaar, zal hem van Den Haag uit te verstaan zijn gegeven; het past u niet zo in 't openbaar in het krijt te treden tegen een plan dat de Regering bevordert wenst te zien; als we uw advies nodig hebben zullen *wij* het u wel vragen. Een niet geheel onbegrijpelijke opvatting. Doch bij ontstentenis van adviserende ingenieursbureaux en de concentratie van waterstaatkundige kennis bij de Rijkswaterstaat alléén was het voor anderen dan wel moeilijk zich gezaghebbende voorlichting te verschaffen. Het heette, dat het plan-Van Lynden aan het vrije onderzoek van publieke en private belanghebbenden zou zijn onderworpen; maar dat moest blijkbaar toch niet te letterlijk worden opgevat. Want wat er destijds in een of ander periodiek ³⁾ hierover verscheen, mag toch nauwelijks naam hebben.

Intussen had o.a. ook de stad Haarlem zich met bezwaren tot de Regering gewend ⁴⁾; en het is duidelijk moeten worden, dat de tijd voor concessieverlening niet rijp was. Van Kampen ⁵⁾, de mislukking van het plan-1821 constaterende, zegt dat vooral de

¹⁾ F. G. baron van Lynden van Hemmen, Aanteekeningen op de memorie van den Hoogleeraar J. de Gelder, 's-Hage en A'dam 1822.

²⁾ Res. Rijnland 28 Dec. 1822, 7 en 21 April 1823 (het geciteerde uit de res. van 7 April). Van de Tweede Memorie berust een onafgewerkte proef-druk, zonder titel en eindigend met bl. 120, in de bibliotheek van Rijnland.

³⁾ Zie bv. De Weegschaal 1821 bl. 233 en 1822 bl. 95. De Recensent ook der Recensenten kon zich slechts opwerken tot berichtjes over de voorgeschiedenis; technische tijdschriften ontbraken destijds te enen male.

⁴⁾ Raadsbesluit van Haarlem 12 Dec. 1821. Als het plan tòch mocht door-gaan, verlangde men garantie van voltooiing binnen 4 jaar: erg kort!

⁵⁾ N. G. van Kampen, in: Ersch und Gruber, Allg. Encyclopädie der Wissenschafte und Künste II, 1, 2 (1827), S. 27.

vrees voor ziekten de doorslag heeft gegeven; het kan zijn dat hij gelijk heeft en dit zou dan de belangstelling van medische zijde bij de later tot uitvoering gebrachte plannen mede verklaren.

De initiatiefnemers van 1819–1822 hebben nadien geen blijk van interesse meer gegeven. Aan de vraag naar beleggingsgelegenheid kon elders worden voldaan. Van technische zijde is nog wat aan de plannen gepeuterd; elke ingenieur, die de kans krijgt, maakt een nieuw plan ¹⁾ en het lijkt wel, dat het ludieke element enigszins de overhand gaat krijgen. Bij het plan van De Stappers ²⁾ kan zelfs de plechtstatige Gevers niet helemaal ernstig blijven. En zo werd het 1830; de kans op vruchtbaar vredeswerk was voorlopig weer verkeken. Tijdperk van teleurstelling en misverstand, heeft Huizinga de regering van Koning Willem I genoemd; we zouden het ten aanzien van dit onderdeel van Regeringszorg beamen, zo niet de Koning zijn streven voor de Meer-droogmaking tenslotte nog door succes gevolgd had gezien.

Juist nu wordt de morele zijde van kunstmatige landwinning en bodemverbetering van twee zeer verschillende zijden belicht; in geschriften die in Nederland terstond wijd verbreid zijn en sterk tot de openbare mening moeten hebben gesproken.

Vooreerst is het Goethe's Faust II, in 1832 posthuum verschenen. Men weet, hoe de held, na het menselijk leven in alle hoogten en diepten doorvorst te hebben en nergens te zijn bevredigd, zich eindelijk in cultuurtechnische werken hervindt, zó, dat hij de noodlottige woorden: „O Augenblick, verweile doch, du bist so schön!” – kan spreken, zonder dat dit hem het in uitzicht gestelde verderf brengt, want: „Wer immer strebend sich bemüht, Den können wir erlösen”, zingt het koor der engelen. Deze passages zijn in verband ook met Nederlandse waterstaatswerken tot vervelens toe herhaald, want Nederlanders voelden dat Goethe juist hùn land hier op het oog had. Maar – redding door goede werken, juist door *dit* soort werken (die men – zie Colevelt – toch ook als ingrepen in de van God gegeven natuur kon zien), – is dat niet te zeer mensvormig, centraal-menselijk gedacht?

¹⁾ Hierover in 't kort: Jhr Mr Gevers van Endegeest, Over de Droogmaking van het Haarlemmer-Meer, I (Leiden 1843), bl. 51–56. De originele stukken en kaarten vindt men in de archieven van de Rijkswaterstaat: Alg. Rijksarchief en Rijksarchief te Haarlem. Vgl. kaart-coll. Bodel Nyenhuis port. 23 nos 89 en 90; en ten aanzien van Rijnlands medewerking de res. Rijnland 4 Aug., 1 Sept. en 6 Oct. 1823, alsmede rapport en kaart in Rijnlands kaartverz. D. 1, waarin de nieuwe boezem-lozing ten *westen* van Haarlem de aandacht trekt.

²⁾ Alex. de Stappers, Mémoire sur le dessèchement du Lac de Harlem, et de sa conversion en forêt ..., Bruxelles 1829.

Bilderdijk althans kon zo iets geenszins aanvaarden. In hetzelfde jaar 1832 kon men van hem lezen ¹⁾: „Gelukkig Holland, zoo men nooit gegraven en zelfs nooit gedijkt had!” — men had immers de door God bestierde natuur haar gang moeten laten gaan. En wat de droogmaking van de Haarlemmermeer betreft: de oude en goede deskundigen (Engelman!) waren er tégen. „Men drijft echter dat droogmaken, en zal het, vermoedelijk, eenmaal doordrijven; en de beweegreden daarvan bestaat in uitzicht op geldwinst, maar de uitvoering zal den geheelen ondergang der Provincie met zich slepen”. Bilderdijk bemint sombere profetieën, dat wist men ook toen. Doch zou het geen moed vereisen, door te tasten daar, waar voorvaderen twee eeuwen lang geaarzeld hadden? Men begaf zich toch, hoe goed ook voorbereid, enigszins in het ongewisse. Tot hoe ver kan de mens de natuur dwingen? Zulke gedachten moesten wel eens oprijzen vooral bij hen, wien het niet om de voldoening over een volbrachte technische prestatie te doen was. Wilde men landwinst, deze kon men toch veel eerder op woeste of schrale gronden in onze oostelijke en zuidelijke gewesten vinden, zoals in 1821 reeds was opgemerkt. Was de toestand werkelijk onhoudbaar, nu immers door de meeroeverwerken het meer vrij wel beteugeld en Rijnlands boezem door de Katwijkse uitwatering redelijk geholpen was?

Er moest iets bijzonders gebeuren, een ramp desnoods in miniatuur, om de velen die zo spraken en dachten tot ander inzicht te brengen, waar een beroep op nationale eer niet zou helpen.

Deze kleine ramp is voorgevallen, gelijk men weet; het boezemwater, door storm opgejaagd, heeft in de voorwinter van 1836 twee kleine overstromingen veroorzaakt: de ene aan de zuidwestzijde van Amsterdam ²⁾, de tweede aan de Leidse zijde ³⁾. Zo iets was vroeger meermalen gebeurd en men had zich er niet bijster over opgewonden; de grasolders in Holland plachten destijds 's winters tóch reeds dras of blank te staan (wat men nuttig voor de grond achtte); dat nu een droogmakerij (de Sloterdijkermeerpolder) diep in 't water was komen te staan — ja, dat was erger (maar had de polder wel gezorgd zijn kade op het voorgeschreven peil van 2½ voet boven A.P. te houden??). Dat enig weggedeelte een tijdlang door water onbruikbaar was, had men voorheen ook niet zo'n ramp geacht: de trekschuiten konden (met de paardepoten in 't water) toch blijven varen. Maar het was nu in lang niet gebeurd en de

¹⁾ W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands* uitgeg. d. H. W. Tydeman, deel I (1832), bl. 24–25.

²⁾ Kaart in het Rijksarchief te Haarlem (Waterstaatsarchief).

³⁾ Arch. Rijnland no 1646.

samenleving was hogere eisen gaan stellen. De diligence niet op tijd! wat had dit niet te betekenen voor oom Stastok! Enkele dagen lang geen beursberichten uit Amsterdam, geen Opregte Haarlemmer Courant! En een modderboel in de Amsterdamse Slatuintjes — op de Leidse grachten stapte je uit de huisdeur zó in't water — men had het niet beter kunnen doen als men de Hollandse openbare mening opzettelijk in beweging had willen brengen. Dat de denkende hoofden in den lande nu alleen *hierdoor* tot het besluit der Meerbedijking zouden zijn gebracht ¹⁾, met dit te veronderstellen doet men hun toch werkelijk onrecht. Tè veel verstandige mensen waren vroeger immers al overtuigde voorstanders geweest. Verstandelijk was alles allang voorbereid, doch in de gevoelsfeer niet. Met hoeveel recht zegt Abraham Lincoln, dat de grote staatsman hij is, die de gevoelens van het volk ten goede weet te beïnvloeden; de verstandelijke voorbereiding en uitvoering, dat is van de tweede orde. Zo'n staatsman had hierin ontbroken; de natuur vulde het tekort aan.

Nu volgen de feiten elkander snel op.

Deze feiten in 't lange te verhalen is onnodig, daar immers het werk van Gevers ²⁾ zo volledig en ook betrouwbaar is. Maar er kan aanleiding zijn, hier of daar stil te staan voor een nadere beschouwing.

Al dadelijk is het merkwaardig, dat Gedeputeerde Staten van Zuid- en Noordholland wèl in conferentie kwamen over een gezamenlijke stap in de richting der droogmaking, maar niét tot een besluit. Holland had toen, tussen 1815 en 1840, één Statenvergadering, doch twee colleges van Gedeputeerden; en deze verstonden elkander blijkbaar niet. Op waterstaats- en waterschapsgebied zou deze verdeeldheid zich ook later doen gelden.

Thans stoorde de Regering zich daaraan niet; zij stelde in Augustus 1837, tot het onderzoek der bestaande ontwerpen en het maken van een finaal plan, een Staatscommissie in, bestaande uit een hoofdamtenaar als voorzitter, een inspecteur van de waterstaat en de beide hierbij betrokken hoofdingenieurs, uit elk der colleges van Ged. Staten één lid, een Amsterdammer en twee hoogheemraden van Rijnland, waarvan de ene tevens burgemeester van Haarlem, de andere stadssecretaris van Leiden was. De commissie kreeg twee maanden tijd voor haar werk en besteedde deze tijd goed. Zij keerde, met vermijding der nieuwheden, in hoofdzaak tot het plan

¹⁾ Zoals o.m. gezegd door P. H. Schröder in het gedenkboek Van Bruisend Water tot Ruisend Graan (1955), bl. 18.

²⁾ D. T. Gevers van Endegeest, Over de Droogmaking van het Haarlemmermeer, I (Leiden 1843), II ('s-Hage-A'dam 1853) en III (alsv. 1861).

Klinkenberg-Goudriaan van 1767 terug; dus: Oegstgeester kanaal en eventueel afmaling van Rijnlands boezem te Spaarndam, (niet door een hoge molenboezem, maar) door een stoomgemaal. Het lijkt taktisch juist gezien, dat plan te kiezen dat indertijd door het provinciaal bestuur en door Rijnland al aanvaard was geweest.

De behandeling in de Tweede Kamer van het wetsontwerp hetwelk, met dit, ook andere punten bevatte, was geen succes ¹⁾. Vooral het Leidse lid, Mr Luzac, weerde zich nogal. Naast de gebruikelijke zwaarmoedigheden deed hij gelden, dat Rijnland, Haarlem en Leiden niet gehoord waren, en dat hier willekeurig in Leidens eigendom werd ingegrepen. Het laatste argument maakte nu even weinig indruk als in 1642. Maar het eerste? De Raad van Haarlem had in 1837 reeds — onder leiding van burgemeester hoogheemraad-commissielid De Bruyn Kops — de voorheen gemaakte bezwaren aangenomen voor notificatie, daar nu de onderneming op een geheel andere voet en van Gouvernementswege zou worden tot stand gebracht. Rijnland ²⁾ had zich van het nut en de noodzakelijkheid van het werk overtuigd verklaard; het had wel enige (niet-onoplosbare) bedenkingen en het kon zich niet opwerken tot het verlenen van een bijdrage (zoals de provincie Holland wél had gedaan). Wat Leiden aangaat: men was helaas in de keus van het Leidse commissielid, de secretaris Mr Du Pui, niet erg gelukkig geweest ³⁾ en dit had de verstandhouding met Leiden helpen bederven.

Het wetje werd verworpen. Maar, zegt Mees terecht, „toegeven lag niet in 's Konings karakter” ⁴⁾; er kwam een nieuw ontwerp, dat zich tot dit werk alléén bepaalde en een crediet van f 8.000.000 daarvoor beschikbaar wilde stellen; en dit werd in 1839 vlot aangenomen. Een Staatsonderneming zou het zijn, bestierd door een Staatscommissie, samengesteld uit overeenkomstige elementen als de voorbereidende commissie van 1837, maar met een sterker contingent deskundigen ook op werktuigkundig en ander aanverwant gebied. Men weet — en heeft onlangs nog gevierd —, dat deze commissie, onder leiding alras van Gevers van Endegeest, zich loffelijk van haar taak heeft gekweten en het werk tot stand gebracht voor een som die, de meerdere werken (gemalen te Halfweg en Gouda, enz.) en het (zoals gewoonlijk, in de raming vergeten)

¹⁾ Gedrukt in: W. J. L. van Hasselt, 13e druk van Leeghwaters Haarlemmermeerboek (A'dam 1838), bl. 43-112; en daarbij F. W. Conrad, Verspr. Bijdragen (1849), bl. 201-230, welke reeds in 1838 gepubliceerde weerlegging zeker invloed heeft gehad.

²⁾ Res. Rijnland 26 Juni en 11 Aug. 1838.

³⁾ Vgl. P. J. Blok, Geschiedenis eener Hollandsche Stad in den nieuweren tijd (1918), bl. 119-120.

⁴⁾ G. Mees, Hist. Atlas, Beschr. der elfde kaart, bl. 6.

rente-verlies tijdens de bouw in aanmerking genomen, de raming niet overschreed; de opbrengst der grondverkoopingen (ruim 9 millioen) was meegevallen; ernstige tegenslagen had de commissie niet gehad, zo men althans de verdragingen hieronder niet rekent; men kon voldaan zijn.

Het is sedert kort de gewoonte ¹⁾ aan de mannen van 1839-1855 te verwijten, dat zij niet de zaken heel anders hebben aangepakt door de polder langer in Staatsexploitatie te houden en de incultuur-brenging centraal te verzorgen, waardoor aan de eerste landgebruikers (en ook aan eigenaren-verpachters) veel schade en leed bespaard zou zijn geworden. Logischerwijze dient men dan te zeggen, dat het geslacht van het midden der 19e eeuw aan dit werk helemaal niet had moeten beginnen, want dat, in de voorstellingen waaronder men toen leefde, Staatsexploitatie verwerpelijk en onmogelijk was, hopen wij duidelijk gemaakt te hebben. Het verwijt lijkt op dat waarover Oldenbarnevelt zich beklaagde, zeggende: „ik word geoordeeld naar andere maximes dan die in mijn tijd gouden hebben”.

Maar het grote conflict met Rijnland? Men was begonnen op de enkele beginsel-uitspraak bij de wet, zonder iets verder te regelen, vertrouwend dat 't wel in orde zou komen. Maar Rijnland kwam aldra met een gedocumenteerd betoog ²⁾ ten bewijze, dat tengevolge van de droogmaking Rijnlands boezem in ongunstiger staat zou *kunnen* geraken en dat daartegen meerdere hulpmiddelen moesten worden aangebracht: middelen die de commissie, als zij binnen haar raming wilde blijven, bezwaarlijk kon verschaffen. Zij oordeelde bovendien, dat Rijnland niet mocht verlangen nu door dit grote Staats-werk in *betere* conditie te komen; dat ware onbillijk tegenover de belastingbetalers. „Schade door rechtmatige overheidsdaad . . .”, een teer onderwerp bij de juristen ³⁾. Had Rijnland enig absoluut, voor handhaving in rechte vatbaar, recht op behoud zijner oude boezemgrootte, zolang het niet zelf in wijziging had toegestemd en/of in zijn belangen behoorlijk zou zijn voorzien? De vraag is niet voor de rechter gebracht; voor de ontwikkeling van ons waterrecht jammer, doch in het belang der Meer-droogmaking toch maar gelukkig. Het ging nu met die halfheid, die in bestuurszaken wel eens meer wijsheid betekent. Eerst een overeen-

¹⁾ Met name door: H. N. ter Veen, De Haarlemmermeer als Kolonisatiegebied, Gron. 1925.

²⁾ Beschouwing van de droogmaking van het Haarlemmer-Meer in betrekking tot Rijnlands-Waterstaat, door A. Hanegraaff, P. de Leeuw en J. Kros, 1839.

³⁾ Hierover laatstelijk de Handelingen van de Ned. Juristenvereniging, 1955.

komst tussen de Commissie (de Staat) en Rijnland (1844), die houvast scheen te geven, máár waarbij de Staat zich het effect van zijn „oppertoezicht” (waaronder men tot de finale beschikking toe meende te kunnen begrijpen) had voorbehouden; daarna, bij tastbare niet-nakoming dezer overeenkomst van Staats-zijde, wel protesten, wel exploiten, maar geen verdere stappen, ondanks aandrang ertoe ¹⁾, geen rechtsgang. Zou niet de aanwezigheid van Rijnlands bekwaamste jurist, Mr Van Outeren, in de Meer-commissie hiertoe hebben bijgedragen? Hoe dit zij, het is tenslotte (van de vertraging alweer afgezien) goed gegaan; de staat hééft voor Rijnland alsnog datgene gedaan wat hij aanvankelijk geweigerd had; het heeft tijdens de droogmaling wel eens gespannen, maar de uitslag was allerwege bevrediging.

Behalve in één opzicht. Er is geschied wat men in de 17e eeuw al zo vreesde: de hoedanigheid van het boezemwater, vooral in de steden, verslechterde. Gevers erkent zelf: Leiden was achteruitgegaan ²⁾; maar is dat zo erg? vraagt hij; Amsterdam en Den Haag stinken veel erger. Voor Haarlem en omstreken, vroeger om het verse water bekend ³⁾, klaagt reeds D. J. van Lennep over het fabriekenvocht ⁴⁾; ook hier lozen nu vrijwel alle percelen op de grachten ⁵⁾; de droogmaking van het meer heeft de toestand merkbaar verergerd ⁶⁾, zodat men tot grachtdempingen (1859, 1861, 1867) overging. Zo juist in het bezit van of vooruitzicht op drinkwaterleidingen gekomen, bekommerde men zich over het grachtwater nu niet te zeer.

De droogmaking van de Haarlemmermeer is — dit zij vastgesteld — door enthousiasme gedragen geweest. Het gold hier wel degelijk een „response” op een twee eeuwen oude „challenge”, om Toynbee-aanse taal te spreken. Dat de volbrenging van een grote taak, die het verleden niet had kunnen afmaken, een nationale opgave was, werd hierbij evenzeer gevoeld als b.v. in het geval der voltooiing van de Keulse Domkerk, waarmede omstreeks dezelfde tijd werd aangevangen. Dat de morele betekenis ener grote, enigszins gewaagde en — wat men nu ook van die overstrominkjes zeggen

¹⁾ I. J. van Hees van Berkel, Iets betrekkelijk de regten der ingelanden van Rijnland op eene behoorlijke uitwatering (enz.), 's-Hage 1850; Rekest aan den Koning op den 27 Dec. 1850 ingediend door ingelanden van de polders onder Alphen gelegen (enz.), z.j. (1850).

²⁾ Gevers, a. w. III bl. 228.

³⁾ Tegenw. Staat der Ver. Ned. IV (1742), bl. 361.

⁴⁾ D. J. van Lennep, Gedichten (Amst. 1844), bl. 108-109.

⁵⁾ De Gemeenteraad van Haarlem en de Fabrieken, Hrlem 1857.

⁶⁾ Rapport van den stadsopzichter J. E. van den Arend over den toestand der wateren, Hrlem 1855.

mocht — niet direct-nodige onderneming, voor het door de afloop van het Verenigd-Koninkrijk-intermezzo terneergeslagen zelfgevoel der Nederlanders de grote factor was, het blijkt uit Gevers' eerlijke boek alweer ten duidelijkste. Men is in de tijd van „De Gids”, ook van de Afscheiding en van meerdere geestelijke roerselen. Een tijd ook, even later, van zware economische druk, van ernstige zorgen inzake de Staatsfinanciën. De verstandige opzet der werken in 1839 — financiering uit een aparte lening — heeft gemaakt, dat het grote werk niet aan deze moeilijkheden is bezwaken.

Volgens Ter Veer had het enthousiasme o.a. hieruit moeten blijken, dat het hoogheemraadschap zijn bedenkingen eenvoudig terzijde had geworpen; en dat dit niet geschiedde, daaruit blijkt z.i. het gemis aan enthousiasme. Men had immers aan het „algemene” belang de „bijzondere” moeten opofferen. Dwaze praat! Aan allen die enige zorg en verantwoordelijkheid voor waterstaatsbelangen hebben, leert de natuur zulk een goedkope opofferingsgezindheid af. Hier heeft een redelijk en eenvoudig argument gegolden, waardoor een aanvankelijk tegenstander als Gevers is bekeerd en dat ook aan anderen het zwijgen heeft opgelegd: de bezwaren, die men voor het boezembeheer vreesde, zouden tijdens de droogmaking — als er continu water uit de plas werd gemalen — ernstiger moeten zijn dan daarná, als er niet dan intermitterend gemalen zou behoeven te worden. In die eerste proefjaren dus kon men ondervinding opdoen. Bleken de bezwaren onoverkomelijk, men zou de droogmaking dan kunnen staken; maar ook zou men, door de ondervinding geleerd, alsnog tot betere voorziening in de boezembelangen kunnen besluiten ¹⁾. Dit laatste is geschied, gelijk reeds opgemerkt. Het is dezelfde redenering als die van de verstandige pamfletschrijver van 1662, die immers ook betoogde: laat men de proef nemen, bereid zijnde het plan, vooral wat de bijkomende voorzieningen betreft, tijdens de uitvoering te wijzigen resp. aan te vullen.

Dergelijke suggesties zijn niet naar de zin van hen, die, hetzij actief dan wel passief, in de absolute gelding van deskundigheid en in de mogelijkheid van finale plannen geloven. Meer dan technici zelve schijnen vaak niet-vaklieden van de wetenschap verzeeringen te vragen die zij niet kan geven. Niet ten onrechte hebben de deelnemers in de papieren oorlogen over de Meer elkaar verweten, dat hun feiten grotendeels slechts veronderstellingen waren. Maar deze oorlogen hebben tevens — door de strijders in hun ludieke

¹⁾ Gevers haalt, voor hetgeen in de Staten-Generaal geschiedde, nog de Staatscourant aan. Later heeft men de Handelingen ook over het tijdvak 1814-1848 gedrukt, met een goede index, waarnaar hier eens voor al zij verwezen.

ijver niet opgemerkt — het prestige der deskundigheid in't algemeen sterk aangetast, de „mythe van het wetenschappelijke gezag” wreed verstoord.

Het kwam tenslotte erop aan, een plan en een wijze van voorstelling te vinden, die voor een genoegzaam groot deel der openbare mening aanvaardbaar zouden zijn en waartegen niet bij voorbaat radicaal verzet zou zijn te wachten. Dit moest de plannen van Blanken en van Van Lynden van Hemmen, beide met vitia originis beladen, uitsluiten met hun derivaten. Men moest terugkeren tot het resultaat der overwegingen van de 18e eeuw, aangevuld met de „vuurmachines” waaraan de mannen van 1772 trouwens ook al gedacht hadden. En dan over de motieven, die deze keus bepaalden niet te veel woorden vuil maken: de kenners zouden het tóch wel begrijpen en de anderen behoeften niet wijzer te zijn dan betamelijk is. Dat was immers de teleurstellende ondervinding van de 2e helft der 18e eeuw geweest: men had, in het naieve vertrouwen op de volmaakbaarheid van het menselijke aan die tijd zo eigen, te veel publiciteit gezocht, met het gevolg, dat iedereen zich ermede kon gaan bemoeien, dat de zaak een voorwerp van discussie in studieclubs kon zijn (zoals Steenstra voor Amsterdam verhaalt) en men zich te zeer had bloot gegeven ook aan onwelwillende resp. geïnspireerde critiek, zoals die van de Amsterdammer Steenstra zelf.

Wat de motieven van tegenstand aangaat is het opmerkelijk, dat ook deze grotendeels een „mythisch”, niet-zakelijk karakter dragen. Vooral aan de houding van Amsterdam laat zich dit demonstreren. In de 2e fase, die van 1662, gaat Amsterdam zich als tegenstander openbaren, om motieven van zeer speciale aard. Dit motief wordt in 1670 reeds weggenomen: maar A'dam is nu eenmaal tegenstander en blijft het, aanvankelijk (schijnt het) uit puur traditie, zonder recht te weten waarom, tot men het motief van de verlanding van het IJ opdiept, hetwelk dan de Amsterdamse geesten lange tijd beheerst. Dit motief vervalt door het scheppen van Amsterdams nieuwe zeeweg; maar Amsterdam heeft toch nog een extra schok, in de vorm van de keurig nette overstroming, nodig om zich fris tegenover de zaak te stellen en te ontdekken, dat Amsterdam eigenlijk geen motief tegen de droogmaking had.

In de eerste perioden (1617, 1629 vlg., 1640 vlg. en 1662) wordt vooral gedacht aan een niet slechts rendabele, doch zelfs winstgevende onderneming. Dit brengt dan belanghebbenden in de verleiding, bezwaren te „maken” en op te schroeven, „de chacomite te maecken” gelijk onze schrijver van 1662 zegt, om mede een „houbeet”, een vinger in de pap te krijgen. Serieuze latere plannen richten zich op Overheids-uitvoering (door Rijnland, door de Staat), vooral teneinde te verzekeren, dat in de bijkomende belangen

behoorlijk zal worden voorzien. Maar dat de bijkomende maatregelen op de voorgrond komen en daardoor de landwinst verzuimd zal worden, hiertegen richt men zich in de 17e eeuw en ook nog omstreeks 1750 ten stelligste; dat de bestierders van 1767, deze oude wijsheid vergetende, een dure oeverbescherming laten vóórgaan, zal welhaast het grootste gevaar voor het welslagen der Meer-droogmaking betekenen.

Dat Nederland, eenmaal op de weg der kunstmatige water-beheersing, hierop moest voortgaan en de roeping had zijn land en water zo goed mogelijk in te richten ook voor nieuwe behoeften en met gebruikmaking van nieuwe middelen, daaraan is eigenlijk niet getwijfeld; of het zou geweest moeten zijn onder Bilderdijk's invloed in 1832 en kort daarna. Maar tijdens de bescheiden nationale herleving, die op de afscheiding van België is gevolgd, heeft ook te dezen het positieve gevoelen de overhand herkreten.

Hangt de gehele geschiedenis der Meer-droogmaking met de algemene en staatkundige geschiedenis des lands ten nauwste samen, een politieke kwestie is deze toch eigenlijk niet geweest. Bij het heftige verzet tegen het plan-Meerman zal bedacht moeten worden, dat Meerman een Arminiaan was. Maar de tegenstelling staatsgezinden-prinsgezinden vindt men op dit gebied nagenoeg niet terug; ook bij de eind-beslissing hebben de staatkundige tegenstellingen dier dagen zich niet doen gelden.

Onder het monarchale gezag had men (ter zake nog niet van de Meer-droogmaking, doch van de daarmede later zozeer samenhangende Katwijkse uitwatering) tot een besluit kunnen komen door de middelen die dat gezag aanbood: een „public hearing”, een openbaar onderzoek en een conclusie op grond daarvan door de Regering (t.w. het Hof van Holland) met gezag bevestigd. Na de Opstand was alleen regering bij overeenstemming mogelijk; en overeenstemming kon, waar directe pressie niet gerechtvaardigd was, alleen door overreding, „persuasie”, verkregen worden. Dit middel is in de 17e en 18e eeuw telkens onvoldoende gebleken; in de 18e eeuw was men bijna zover, maar toen was het eenheidsfront der deskundigen verbroken en dit heeft de besluitvorming belet. Het absolute vorstengezag van Keizer Napoleon had middelen genoeg ter doordrijving en het heeft deze op deze zaak ook willen aanwenden, doch het is hiermede niet gereed gekomen. Na de herstelde orde van zaken was weer overeenstemming het wachtwoord; en deze is eindelijk, door de gelukkige werkzaamheid der commissie ad hoc, vrijwel bereikt. De ondervinding heeft doen zien, dat de voorheen tegen de droogmaking geopperde bezwaren (grotendeels) wél reëel, doch niet onoverkomelijk waren; de indruk is gerechtvaardigd, dat ook de plannen der 17e eeuw (wij bedoelen vooral dat van Jan

Pietersz. Douw en dat van 1662, subsidiair dat van Veris, maar *niet* het plan-1617 en evenmin die van Leeghwater) met succes uitgevoerd hadden kunnen worden, evenals het plan Cruquius-Noppen-Bolstra van 1742 en het plan Klinkenberg-Goudriaan-(Waltman) van 1767, terwijl de plannen-Blanken van 1808-1813 en Van Lynden van Hemmen 1821, op een rendabele uitvoering doelende, te weinig waarborg voor de bijkomende belangen opleverden.

Zijn er voor, tijdens en na de uitvoering fouten gemaakt? Gevers is eerlijk genoeg, deze vraag zelf te stellen; en wat er dan te voorschijn komt blijft ruimschoots binnen de marge der toelaatbare menselijke tekortkomingen, mits men althans de mannen van 1839-55 beoordeelt binnen het raam van hun tijd.

Moet men nu de rol van al de handelende personen nog eens precies gaan afwegen? Een weinig aantrekkelijke bezigheid. Verscheidene staatsmannen van geduld en volharding leert men kennen, zoals Amelis van der Boeckhorst of Johan van den Bergh of ook Pieter Steyn; toegewijde ambtenaren en deskundigen, als Diderik van Leyden of David van Royen en velen van de genoemde technici; zij hebben gedaan wat mogelijk was en hadden beter succes verdiend. Een paar minder gelukkige momenten heeft men in ons verhaal kunnen opmerken. Maar voor een deel hingen die samen met een zekere magische vrees voor het effect van, verstandelijk niet geheel te bevatten, ingrepen in de natuur; en hiervoor behoort men althans consideratie te hebben. Tegenstanders van een groot plan behoeven niet per se dom of slecht, of beide, te zijn, al drukken ze zich misschien niet steeds duidelijk en volledig uit.

De gehele geschiedenis tenslotte stemt wel tot nadenken over de moeilijkheid der taak van voorbereiders, beslissers en uitvoerders in zaken die, dit alomtegenwoordige element rakende, allerminst van elementaire aard zijn.

„Give all thou can'st; high Heaven rejects the lore
Of nicely calculated less or more”¹⁾.

¹⁾ Wordsworth, in zijn gedicht op de King's College Chapel te Cambridge.

BIJLAGE

Lijst der handelende personen, met enkele gegevens.

- Assendelft, Cornelis Claeszoon van* — Opziener van Rijnland te Halfweg, 1617–1642.
- Bergh, Johan van den*, geb. 1664, overl. 1755 — Burgemeester van Leiden enz.; Dijkgraaf van Rijnland 1725–1751.
- Blanken, Arie Janszoon*, geb. 1765, te Haastrecht, overl. 1833 — Hoofdingenieur van de Waterstaat in Zuid-Holland; Vgl. Jan Blanken.
- Blanken, Jan Janszoon*, geb. 1756 te Bergambacht (als zoon van de opzichter van Krimpenerwaard), overl. 1838. — Waterstaatscarrière; Inspecteur Generaal.
- Boechorst, Amelis van der*, heer van Wimmenum, overl. 1669. — o.a. Dijkgraaf van Rijnland 1636–1669.
- Boechorst, Nicolaes van der*, heer van Noordwijk, overl. 1641. — Dijkgraaf van Rijnland 1624–1636.
- Bolstra, Melchior*, geb. 1704, overl. 1779. — Landmeter van Rijnland 1731–1776.
- Bontius, Regn.*, geb. 1576, overl. 1623 — Hoogleraar in de medicijnen te Leiden.
- Brunings, Christiaan*, geb. 1736, overl. 1805 — Opziener van Rijnland te Halfweg, 1765–1805; Inspecteur Generaal van 's Lands Waterstaat enz.
- Bruyn Kops, Cornelis Johannes de* — Burgemeester van Haarlem; Hoogheerraad van Rijnland 1826–1858; Lid der Haarlemmermeercommissie 1839–1858.
- Colevel(d)t, Claes Arentsen* — Was in 1642 landmeter te Leiden.
- Conrad, Frederik Willem (senior)*, geb. 1769, overl. 1808 — Opziener van Rijnland 1796–1808, enz.
- Conrad, Frederik Willem (junior)*, geb. 1800, overl. 1870 — Functies in de waterstaatsdienst, bij de spoorwegen enz.
- Cruquius, Nicolaas Samuel*, geb. 1678, overl. 1754 — Opziener van Rijnland te Spaarndam, 1733–1754.
- d'Alphonse, Francois-Jean-Baptiste*, geb. 1756, overl. 1821 — Prefect enz.; Intendant voor binnenlands bestuur in de Hollandse departementen van het Keizerrijk, 1810–1813.
- Daunis (d'Aulnis), Pieter (Pierre) Louis*, geb. c. 1680 in Frankrijk, uitgeweken, overl. 1739 — In Nederlandse militaire dienst, laatstelijk kolonel.
- Douw, Jan Janszoon*, geb. 1615, overl. 1682 — Landmeter van Rijnland 1636–1661.
- Douw, Jan Pieterszoon*, geb. 1572/73, overl. 1635 — Landmeter van Rijnland (1609)–1635.
- Engelman, Johannes*, Med. Dr. geb. 1706, overl. 1782 — Geneesheer te Haarlem; vervolgens opziener van Rijnland te Halfweg 1754–1765 en te Spaarndam 1765–1782.
- Engelman, Jakob* — Landmeter bij de Waterstaat, 1784–1804; woonde 1794 te Bloemendaal; woont 1820 gepensioneerd te Zutphen. N.B. Deze en de voorgaande worden dikwijls ten onrechte met elkander vereenzelvigd of verward.
- Gelder, Jacob de*, geb. 1765, overl. 1848 — Hoogleraar in de wis- en natuurkunde te Leiden.
- Gerbrandt Meuss* — Landmeter te Uitgeest, (1617).

- Gevers van Endegeest, Jhr Mr Daniel Theodoor*, geb. 1793, overl. 1872 — Lid/voorzitter der Meercommissie 1839–1858; Heemraad van de Haarlemmermeerpolder 1856; Hoogheemraad van Rijnland 1858–1870, enz. enz.
- Goudriaan, Barend Arieszoon*, geb. 1708, overl. 1805 — Landmeter en dijkmeester van de Alblasserwaard te Ameide.
- 's-Gravesande, Wilhelmus Jacobus*, geb. 1688, overl. 1742 — Hoogleraar in de wiskunde enz. te Leiden; Adviseur der Provincie over waterstaatszaken.
- Hanegraaff, A.*, overl. 1839 — In 1794 landmeter te Werkendam. Landmeter en opziener van Rijnland te Leiden 1805–1839.
- Hania, Nolke Iges*, geb. 1693, overl. 1773 — Bedijker van de Hania's polder op het Eiland van Dordrecht.
- Hasselt, Mr Willem Jan Cornelis*, geb. 1795, overl. 1864 — Lid van de rechterlijke macht te Amsterdam.
- Hees van Berkel, Mr Ignatius Johannes van*, overl. 1854 — Dijkgraaf van Rijnland 1840–1854, enz.
- Hollingerus van Lansberge, H.* — Secretaris van Alkemade; in 1795 secretaris der Gedeputeerden van Ingelanden van Rijnland.
- Hooch, Anthonie de*, geb. c. 1570, overl. na 1641 — Van 1601 af schepen; 1628–1641 burgemeester van Gorinchem.
- Kampen, Nicolaas Godfried van*, geb. 1776, overl. 1839 — Hoogleraar te Amsterdam 1829, enz.
- Klinkenberg, Dirk*, geb. 1709, overl. 1799 — Adjunct-landmeter van Rijnland 1754–1759, van 1755 af klerk ter secretarie van Holland; waterbouw- en sterrekundige.
- Kros, Jan*, overl. 1869 — Opziener van Rijnland te Spaarndam 1822–1839; Opziener en landmeter te Leiden 1839–1869.
- Leechwater, Jan Adryaenszoon*, geb. 1575, overl. 1650 — Molenmaker en landmeter te De Rijp en Amsterdam.
- Leeuw, Pieter de*, geb. 1777, overl. 1852 — Opziener van Rijnland te Spaarndam 1805–1808; Idem te Halfweg 1808–1852.
- Leeuwen, Mr Simon van*, geb. 1626, overl. 1682 — Advocaat te Leiden; Secretaris van Zoeterwoude, enz.
- Lennep, David Jacobus van*, geb. 1774, overl. 1853 — Hoogleraar te Amsterdam 1799–1848.
- Leyden, Diderik van*, overl. 1764 — Secretaris van Rijnland 1713–1764; Burgemeester van Leiden.
- Leyden, Frederik, baron van — van Westbarendrecht, heer van Warmond*, geb. 1768, overl. 1821 — Gouverneur van Zuid-Holland, enz.
- Lulofs, Jan*, geb. 1711, overl. 1768 — Hoogleraar te Leiden in de wis- en natuurkunde 1742–; Inspecteur Generaal van 's Lands Waterstaat 1754.
- Luzac, Mr Lodewijk Caspar*, geb. 1786, overl. 1861 — Lid der 2e Kamer; Minister 1848.
- Lynden van Hemmen, Frederik Godard baron van*, geb. 1761, overl. 1845 — Hoofdadministrateur der Domeinen, enz.
- Mathenesse, Cornelis van*, — Hoogheemraad van Rijnland 1639–1641.
- Meerman, Mr Gerard*, geb. 1593, overl. 1638 — Advocaat te Leiden.
- Meese, Dirk*, geb. 1723, overl. 1770 — Hortulanus van de Hortus Academicus te Franeker 1752.
- Mess, Pieter Gerard*, overl. 1847 — Secretaris van Benthuizen; 1807–1813 ambtenaar van het kwartierdrostambt en de souspréfecture te Leiden; Gecommitteerd ingeland van Rijnland 1795; Hoogheemraad 1796–1818; en secretaris van Rijnland 1818–1847.

- Noppen, Jan*, geb. 1706, overl. 1764 — Opziener van Rijnland te Halfweg 1737-1754; idem te Spaarndam 1754-1764.
- Outeren, Mr Gerard Pieter van*, overl. 1855 — Advocaat te Leiden; Hoogheemraad van Rijnland 1838-1855; Lid der Haarlemmermeercommissie.
- Pierre, Mr Abraham Jacques La*, geb. 1750, overl. 1837 — Agent van Inwendige Politie, w.o. waterstaat, 1798-1802.
- Pieter Bruynss*, — Landmeter van Rijnland 1578-1603.
- Pui, Mr P. A. Du*, overl. 1838 — Secretaris van Leiden; Hoofdingeland van Rijnland 1816-1830; Hoogheemraad 1830-1838; Lid der (eerste) Haarlemmermeercommissie.
- Redelijkheid, Cornelis*, geb. 1728, overl. na 1787 — Contrarolleur der domeinen van Holland; Kolonel-ingenieur.
- Repelaer van Driel, Jhr Mr Ocker*, geb. 1759, overl. 1832 — Directeur Generaal van de Waterstaat 1814-1815, enz.
- Röell, Mr Willem Frederik baron*, geb. 1767, overl. 1835 — Minister van Binnenlandse Zaken 1814-1817, enz.
- Royen, Mr David van*, geb. 1699, overl. 1764 — Secretaris van Leiden 1725-; Pensionaris 1749-.
- Slob, Dirk*, geb. te Enkhuizen, overl. 1785 — Schout van Kudelstaart, 1762-1785 schout van Aalsmeer.
- Sloep, Fredrik* — 1726 beeldhouwer (a.d. Admiraliteitswerf?) te Hoorn.
- Spiegel, Mr Laurens Pieter van de*, geb. 1737, overl. 1800 — Raadpensionaris van Holland 1787-1795, enz.
- Sprong, Cornelis* — In 1e helft 17e e. vermogend man te Leiden, grootvader van de heer van Hoogmade en stichter van het Corn. Sprongshofje.
- Stappers, Alexandre de* — Ingenieur bij de waterstaat in de Zuidelijke Nederlanden.
- Steenstra, Pibo (Pieter)*, overl. 1788 — 1759-63 lector in de wiskunde aan de Hogeschool te Leiden; van 1763 af idem aan het Athenæum te Amsterdam.
- Steyn, Mr Pieter*, geb. 1706, overl. 1772 — Secretaris van en regent in Haarlem; Raadpensionaris van Holland 1749-1772; Hoogheemraad van Rijnland 1740-1772.
- Tour, Jhr Mr Jan Carel baron Du*, geb. 1775, overl. 1829 — Bekleedde functies te Alkmaar, was o.a. secretaris van de Heerhugowaard.
- Twent van Raaphorst, Mr Adriaan Pieter, graaf van Rosenberg*, geb. 1745, overl. 1816 — Minister van Waterstaat 1807-1810, enz.
- Ve(e)ris, Jan Bartelszoon* — Is 1640-44 landmeter, onzeker waar; de naam kan wijzen op de Zaanstreek of omgeving. Een Melchior Veeris, 1653-1721, was predikant in het Noorderkwartier.
- Velsen, Antony*, overl. 1733 — Landmeter van Rijnland 1704-1728; Opziener te Spaarndam 1728-1733.
- Velsen, Cornelis*, overl. 1754 — Substituut landmeter van Rijnland 1725-1728, landmeter 1728-1731; daarna klerk ter secretarie van Holland.
- Waltman, Maarten* — Was c. 1750 opzichter van de Vierambachtspolder en van de in droogmaking zijnde Palensteinsepolder.
- Wassenaer, Jacob Jan baron van, heer van Obdam*, overl. 1779 — Hoogheemraad van Rijnland 1761-1772, dijkgraaf 1772-1779.
- Wijnpersse, Dionysius van de*, geb. 1724, overl. 1808 — Te Leiden hoogleraar in de wiskunde enz., van 1768 af.
- Zumbag van Koesfelt, Dr Conradus*, geb. 1697, overl. 1780 — Te Leiden stadsgeneesheer 1730-70; doceerde wiskunde; was sterrekundige en had een natuurwetenschappelijke verzameling.

NASCHRIFT

Toen opziener Noppen te Spaarndam in 1765 was overleden, won men het advies van Lulofs in over de opvolging. Lulofs' antwoord (in het archief Bentinck, Kon Huisarchief, no 57 port. 1a) beveelt in de eerste plaats Klinkenberg aan, ten tweede de Haarlemmer landmeter Van Varel en eindelijk hetzij de Ameider, het zij de Hardinxveldse Goudriaan. Het advies werd niet opgevolgd; Engelman werd verplaatst van Halfweg naar Spaarndam en Christ. Brunings benoemd te Halfweg, een benoeming waarvan men zeker geen spijt heeft gehad. Het treft nu, onmiddellijk hierna de adviseurs Klinkenberg en Goudriaan tegen de Rijnlandse deskundigen te zien optreden. Had de sollicitatie-historie enige invloed hierbij? De vraag dringt zich op, doch men aarzelt met het geven van een bepaald antwoord.

AFBEELDINGEN:

1. Schets naar de kaart van Rijnland door Bolstra, uitgegeven 1745, waarop zijn aangetekend de punten in verband met de droogmakingsplannen in de tekst genoemd, o.a. de beide partiële droogmakingsplannen van 1662.
2. Schets van het droogmakingsplan van Gerbrandt Meuss, (1617).
3. Schets van het eerste droogmakingsplan van Leechwater, 1629 (naar het exemplaar in het Gemeenlandshuis van Rijnland, 1640).

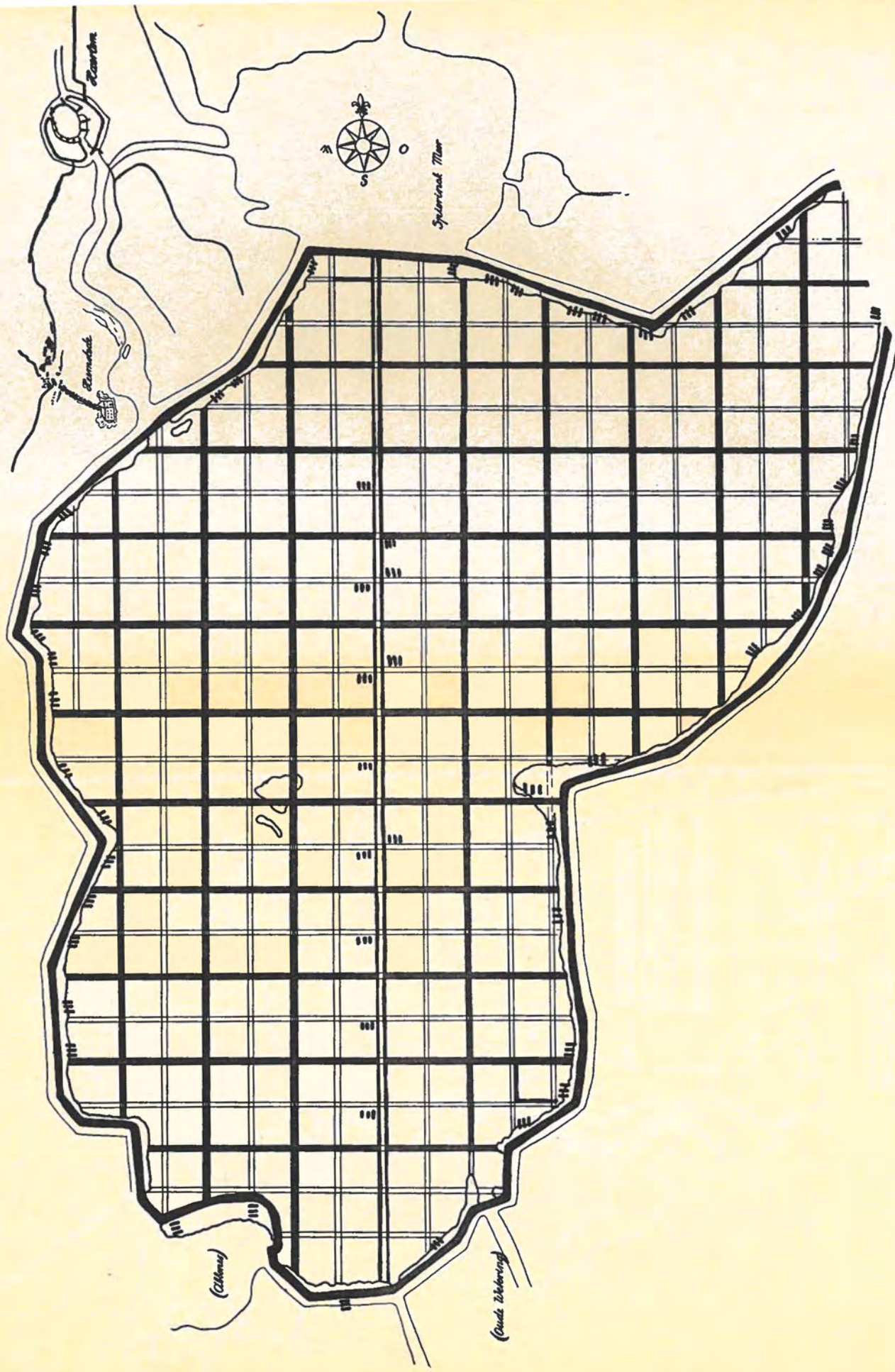
De gedrukte kaarten der droogmakingsplannen van Ve(e)ris en het latere plan van Leeghwater zijn gemakkelijk te raadplegen en o.a. in het aangehaalde werk van De Roever gereproduceerd. Het plan van Cruquius, Noppen en Bolstra, van 1742, is afgebeeld in de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden deel VI, 1746; het plan van 1750 wijkt hiervan slechts in enkele onderdelen af. De aanvullende werken door Klinkenberg en Goudriaan voorgesteld zijn bij de publicatie van hun plan in de Nieuwe Ned. Jaarboeken in kaart gebracht. De plannen van Van Lynden van Hemmen zijn door hem ook in kaartvorm gepubliceerd 1821.

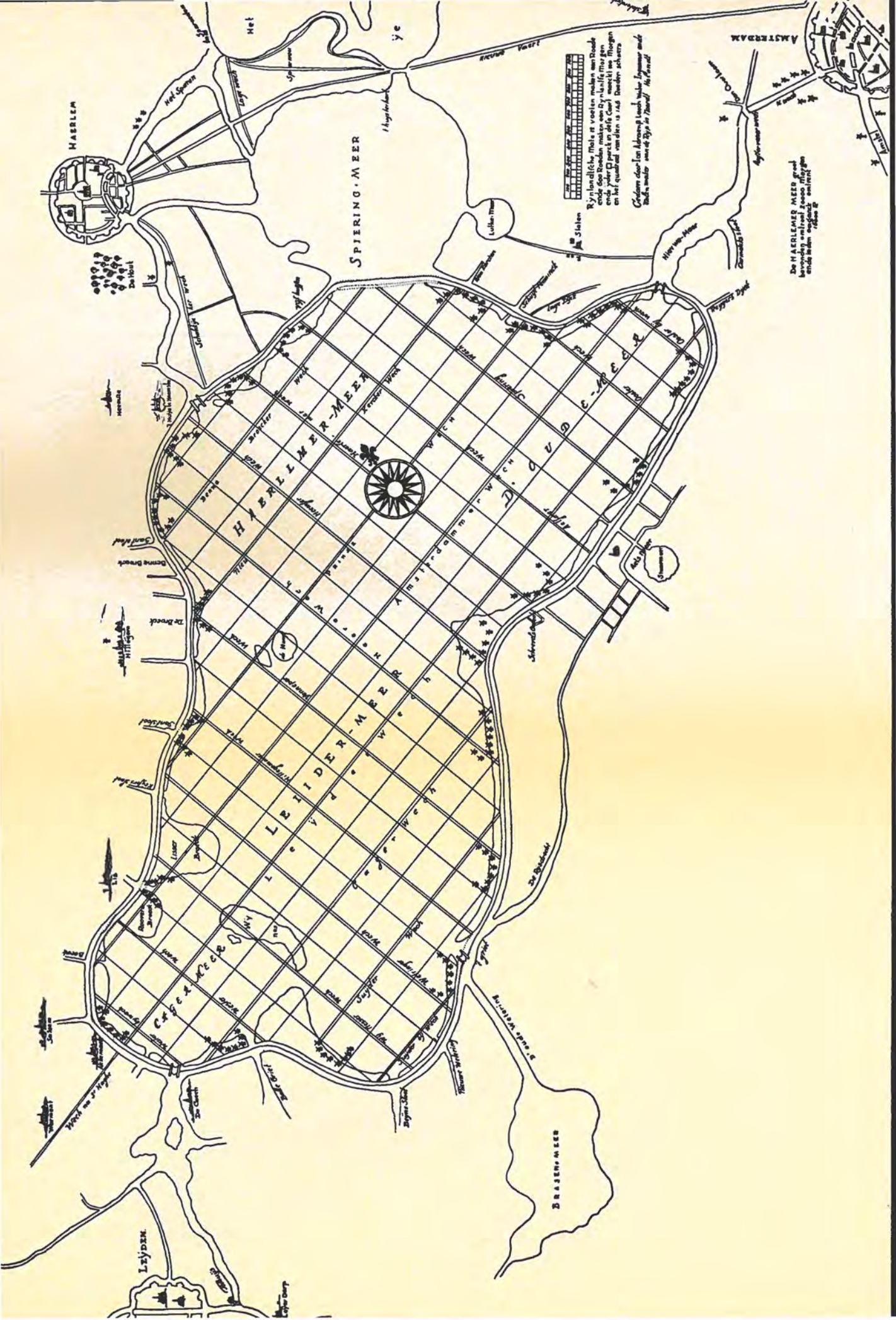
Noot. Gelijk voor de naamlijst van de heer W. F. van der Burgh, wd. archivaris van Rijnland, zo genoot de schrijver voor deze kaarten de hulp van de heer W. de Kluiver, opzichter A bij de technische dienst van Rijnland. De schrijver dankt hen en alle anderen voor de ondervonden medewerking.

LEGENDA BIJ AFB. I.

1. Klein droogmakingsplan 1662.
2. Groot droogmakingsplan 1662.
3. Spieringmeer, in vele plannen buiten de droogmaking.
4. Kagermeer, als voren.
5. Katwijkse uitwatering 1570-'72, plan 1629 en 1662.
6. Katwijkse uitwatering plan 1742 en 1767, gemaakt 1804-'07.
7. Oegstgeester kanaal, plan 1767, gemaakt 1841.
8. Lozing op Noordzee enz., plannen 1632 en 1772.
9. Gemaal Spaarndam, 1841.
10. Hoge boezem b/d Mooie Nel en Penningsveer, plan 1767.
11. Vierde sluis te Halfweg, ontw. 1767, 1772 enz.
12. Voorboezem voor Halfweg ontworpen 1641.
13. Lutkemeer als voorboezem bestemd, 19e eeuw.
14. Sloppenbrug, plaats inbraak 1740.
15. Sluizen te Gouda, voor inlating.
16. „Oude Alphens" bij Gouda, voor inlating 1670.
17. Bilderdammer verlaat, 1670.
18. Aardammer verlaat, 1670.

HAARLEM

SPIERING-MEER

HAARLEMER-MEER

LEIDER-MEER

BRASSER-MEER

0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Bylanddiche Maite et voeten maken een Dood
ende des Boudes maken een Dynastie thar gen
en jaer 10 perck en ditte Carl' moeckel se floogen
en het quader vanden is rad' Dooder schants

Chilone d'op ten Alkmaar 1000
Dochter vander vander Dyck 1000

De HAARLEMER MEER grond
bevochtig en in 1700 afgelegen
ende inden negende ontrent
1700

AMSTERDAM

LYDEN

